

بررسی گروه استرالیا و تأثیرات آن بر صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران

ابوالفضل قنبری^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۰۲/۰۷

تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۰/۰۳/۲۵

صفحات مقاله: ۱۶۰ - ۱۲۳

چکیده:

محیط بین‌الملل در سایه‌ی رشد و نمو فناوری‌های دو منظوره و نوین، دچار تحولات عمیق و پیچیده‌ای شده است. در این محیط، گروه استرالیا در زمینه‌ی کنترل نقل و انتقال مواد، تجهیزات و فناوری‌های دو منظوره و نوین در حوزه‌های شیمیایی و بیولوژیکی فعالیت می‌نماید. گروه استرالیا، ماهیتی غیر رسمی، غیر معاهده‌ای، نامشروع، داوطلبانه، بسته، سیاسی، غیر شفاف، غیر جهان‌شمول و تبعیض‌آمیز داشته و مصادیق بارز و عینی نقض معاهدات ذی‌ربط است. آن چه مسلم است محدودیت‌های اعمالی از سوی این گروه علیه کشورهای مد نظرشان مانند ایران، علی‌رغم تحمیل هزینه‌های بسیار سنگین بر اقتصاد، توسعه‌ی ملی و صنایع دفاعی آن، در نیل به اهداف خود از موفقیت بسیار کمی برخوردار بوده و نتوانسته رفتار آنها را تغییر دهد.

در این نوشتار، گروه استرالیا در پرتو موازین حقوق بین‌المللی مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد و پیامدهای آن بر صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران نیز تشریح می‌گردد.

* * * * *

واژگان کلیدی

رژیم‌های کنترل صادرات، فناوری‌های دو منظوره، گروه استرالیا، معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی، معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک.

مقدمه

در زمان جنگ سرد و تقابل شرق و غرب، ایالات متحده آمریکا و متحدان غربی او، به واسطه رقابت و ترس از فعالیت‌های شوروی نهادی را بنام کوکوم^۱، در سال ۱۹۴۹، برای جلوگیری و اعمال محدودیت در نقل و انتقال فناوری‌های پیشرفته همراه با سلاح، کالاها و خدمات با هدف مقابله با پیشرفت و توسعه فنی، اقتصادی و فناورانه شوروی و بلوک شرق و منزوی و در تنگنا قراردادن آنها، ایجاد نمودند. بعداز فروپاشی شوروی، مقوله‌ی کنترل تسلیحات و خلع سلاح از تقابل شرق و غرب به سمت شمال و جنوب تغییر و این تقابل نیز افزایش یافت.^۲ انحلال کوکوم و تاسیس «رژیم‌های کنترل صادرات» جدید به ابتکار غرب برای مقابله با انتقال مواد، تجهیزات و فناوری به خصوص دومنظوره و نوین به جهان سوم، مؤید این امر بود.

با توجه به به‌کارگیری سلاح‌های شیمیایی عراق علیه ایران، کشف زرادخانه‌های سلاح‌های بیولوژیکی در عراق، تلاش مخفی برخی کشورها (مانند کره شمالی و عراق) در دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای (بدون نظارت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی)، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال کشورهای کمونیست دارای سلاح‌های هسته‌ای و هم‌زمان، پایان جنگ سرد، باعث گردید فضای جدیدی صحنه‌ی روابط بین‌الملل را فرا گیرد و ضرورت تشدید فعالیت‌های «رژیم‌های بین‌المللی چند جانبه کنترل صادرات مواد، تجهیزات و فناوری‌های دومنظوره و نوین در حوزه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی و متعارف» را بر بانیان آن برجسته‌تر نماید.

در این میان، تحول نوآورانه در عرصه‌های مختلف فناوری به‌ویژه نوع دومنظوره آن، رقابت در دستیابی به بازارهای تجارت جهانی در این زمینه، پیشرفت شتابنده‌ی برخی کشورها در گسترش دانش و فناوری در سطوح و موضوعات مختلف مرتبط با آن، تهدیدات فناورانه‌ی حاصل از اشاعه‌ی فناوری‌هایی که می‌توانند تهدیدکننده امنیت کشورهای شمال گردد، ملاحظات امنیتی-

1- Coordinating Committee for Multilateral Export Control./ COCOM

۲- «تقابل و مبارزه میان شمال و جنوب به وضوح در صحنه‌ی روابط بین‌الملل مشاهده می‌شود. جنوبی‌ها از یک طرف در تلاش برای حفظ منافع خود هستند و از طرف دیگر شمالی‌ها، مساعی خود را جهت تحمیل منافع خود بر جنوبی‌ها به‌کار گرفته‌اند.» م.ک: (کاردوست، ۱۳۸۲: ۴۰)

راهبردی شمال و جنوب در تولید، انتقال و به کارگیری فناوری، نقش و اهمیت این مهم را در حفظ و تقویت این رژیم‌ها، ملموس و عینی‌تر نموده است.

بیان مسأله و ضرورت

پیشرفت دانش و فناوری از یک سو و ویژگی‌های موجود در فناوری باعث گردیده است که فناوری از حالت تک منظوره به وضعیت دو منظوره و یا چند منظوره، تغییر شکل دهد. گسترش نفوذ به کارگیری اقلام و فناوری‌های دو منظوره^۱ در صنایع دفاعی و تجاری، باعث افزایش نقش آنها در توسعه و شکوفایی ملی دولت‌ها، به خصوص کشورهای در حال توسعه که مصرف کننده و نیازمند به آن در مسیر توسعه هستند، گردیده است؛ به طوری که فناوری به ویژه نوع دو منظوره آن، به عنوان یکی از ابزارهای مؤثر قدرت در عرصه ملی و بین‌المللی ایفای نقش می‌کند. خاصیت ذاتی و نهفته در فناوری، اهمیت، ارزش و نقش آفرینی آن در توسعه‌ی همه جانبه ملت‌ها، باعث گردیده است که کشورهای شمال به عنوان بانیان فناوری، با استفاده ابزاری از آن و ایجاد رژیم‌های ملی و بین‌المللی کنترل صادرات، گسترش و مبادله آزادانه دانش و فناوری صلح‌آمیز را با سیاست از پیش تعریف شده تحت کنترل و انحصار خود درآورند و در نتیجه با اعمال محدودیت‌های تبعیض‌آمیز، توسعه و پیشرفت‌های ملی کشورهای مد نظر خود را (هدف) مدیریت نمایند. «مسأله‌ی کنترل صدور و اشاعه‌ی فناوری‌های پیشرفته، همواره یکی از محورهای بسیار مهم در مجموعه‌ی استراتژی‌ها و سیاست‌گذاری‌های دول غربی و به ویژه آمریکا می‌باشد» (کیوان حسینی، ۱۳۷۳: ۶). این موضوع هم‌چنین «یکی از حساس‌ترین حوزه‌های روابط متقابل دولت‌ها» (عسگرخانی، ۱۳۷۷: ۲۲) بوده است.

۱- «فناوری‌های دو منظوره فناوری‌های هستند که علاوه بر کاربرد نظامی، دارای کاربردهای غیرنظامی نیز هستند. به عبارت دیگر، در همان حال که بنیه‌ی دفاعی را تقویت می‌کنند، می‌توانند تضمین کننده‌ی توسعه و رشد اقتصادی کشور نیز باشند. اینها فناوری‌های هستند که در طیف وسیعی از محصولات یا فرایندها کاربرد دارند و توسعه‌ی آنها به شکوفایی همه صنایع منجر می‌شود. در واقع، این فناوری‌ها فصل مشترک همه‌ی صنایع هستند». م.ک. (مهدی نژاد نوری، ۱۳۸۷: ۷)

این قبیل رژیم‌ها مانند کوکوم^۱، ترتیبات واسنار^۲، کمیته زانگر^۳، گروه تأمین‌کنندگان هسته‌ای^۴ (کلوپ لندن^۵)، گروه استرالیا^۶، رژیم کنترل فناوری موشکی^۷، ابتکار امنیت اشاعه^۸، مقررات کنترل صادرات مواد با کاربرد دوگانه‌ی اتحادیه اروپا^۹ و سایر کشورها، روند جهانی اشاعه‌ی مواد، اقلام و فناوری‌های دو منظوره و نوین صلح‌آمیز را در حوزه‌های متعارف و سلاح‌های کشتار جمعی، کنترل می‌نمایند. در این میان، گروه استرالیا از بارزترین آنها است که در زمینه‌های مواد، تجهیزات و فناوری‌های دو منظوره شیمیایی و بیولوژیکی فعالیت می‌کند.

هنجارسازی فعالیت‌های گروه استرالیا به وسیله‌ی شکل‌گیری و اعمال تحریم‌های اقتصادی و سیاسی از سوی جامعه‌ی بین‌الملل در این خصوص (مانند قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ و...) و تشدید فعالیت‌های آن به واسطه‌ی حمایت‌های رسمی و بین‌المللی، باعث گردیده علاوه بر این که حقوق متعاهدین عنوان شده در معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی^{۱۰} و معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک^{۱۱} درباره به‌کارگیری و استفاده‌ی صلح‌آمیز این کالاها، نقض و پایمال گردد، در تضاد با معاهدات اشاره شده، به خصوص مواد ۱۱ و ۱۰، BWC^{۱۲} و CWC^{۱۳}، نیز باشد.

-
- 1- Coordinating Committee for Multilateral Export Control/ COCOM
 - 2- Vassenaar Arrangement
 - 3- Zanger Committee
 - 4- Nuclear Suppliers Group/ NSG
 - 5- London
 - 6- Australian Group/AG
 - 7- Missile Technology Control Regime /MTCR
 - 8- The Proliferation Security Initiative/PSI
 - 9- European Union Regulations on the Control of Exports of Dual-Use Goods
 - 10- Convention On The Prohibition Of The Development , Production ,Stockpiling & Use Of Chemical Weapons & On their Destruction
 - 11- Convention on the prohibitions of the development, production and stockpiling of Bacteriological and toxin weapons and on their destruction
 - 12- Biological Weapons Convention
 - 13- Chemical Weapons Convention

بنابراین، در این تحقیق بر آن هستیم تا با کاوش، نقد و بررسی گروه استرالیا، احصای پیامدهای ایجابی و سلبی آنها بر فعالیت‌های صنایع دفاعی کشورمان و ارائه راه‌کارهایی لازم در این باره، بستر و زمینه‌ی مناسبی برای تدوین، ترسیم و اتخاذ تصمیمات، راهبردها و سیاست‌های دفاعی در حوزه‌ی دفاع در برابر سلاح‌های شیمیایی و میکروبی، دستیابی به فناوری‌های نوین صلح‌آمیز در حوزه‌های اشاره شده به منظور توسعه‌ی صلح‌آمیز اقتصادی و فناورانه در جمهوری اسلامی ایران فراهم گردد. هدف این مقاله پاسخگویی به این سؤال است که گروه استرالیا چه ماهیت و کارکردی دارد آثار آن بر صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدام است.

این تحقیق بر اساس روش تحقیق ترکیبی (توصیفی و تحلیلی) استوار است. برای پاسخ به پرسش اشاره شده، علاوه بر استفاده و بررسی مستندات اسنادی و منابع کتابخانه‌ای موجود در گردآوری اطلاعات و داده‌ها مورد نیاز، با انجام مصاحبه با اساتید این حوزه، صاحب‌نظران و پژوهشگران دفاعی، امنیتی و سیاسی، کارشناسان و افراد متخصص و اهل فن در صنایع دفاعی، مسئولان و دست‌اندرکاران نهادهای مرتبط با این موضوع از جمله وزارت دفاع و وزارت امور خارجه، از تجربیات و دیدگاه‌های ارزشمند آنان نیز بهره گرفته شده است. همچنین برخی از برداشت‌ها و یافته‌های نگارنده، در این تحقیق بیان شده است.

در این نگارش در ابتدا چارچوب نظری (تاریخچه، مبانی و ساختار) گروه استرالیا تبیین و تشریح می‌گردد. در ادامه به ارزیابی و تحلیل گروه استرالیا خواهیم پرداخت. سپس به آثار و پیامدهای عمده‌ی حاصل از فعالیت این گروه بر صنایع دفاعی جمهوری اسلامی اشاره می‌گردد و در نهایت نیر نتیجه‌گیری و پیشنهادهای در خصوص تعیین رویکرد کشور در قبال آنها ارائه می‌شود.

تاریخچه، مبانی و ساختار گروه استرالیا

تاریخچه شکل‌گیری گروه استرالیا

با توجه به اثبات به‌کارگیری سلاح‌های شیمیایی ساخت شرکت‌های بین‌المللی غربی که در جنگ عراق علیه ایران مورد استفاده قرار گرفت و یافته‌های گروه اعزامی سازمان ملل متحد به

ایران در این باره، باعث گردید تعدادی از کشورهای غربی، با توجه به این که در آن مقطع، معاهده‌ای در خصوص منع سلاح‌های شیمیایی تدوین، تصویب و لازم‌الاجرا نشده بود، محدودیت‌های صادراتی را در خصوص برخی از موادی که در ساخت سلاح‌های شیمیایی مورد استفاده قرار می‌گرفت، اجرا نمایند^۱.

«این امر، استرالیا را بر آن داشت تا در سال ۱۹۸۵، پیشنهاد کند که کشورهایی که اقدام به ایجاد شرایط خاص مجوز صادراتی نمودند، با هم جلسه تشکیل دهند تا راه‌کارهایی را که به صورت انفرادی وضع کرده‌اند از لحاظ دیدگاه با یکدیگر بررسی نموده و در جهت هماهنگ‌سازی آن و نیز تقویت همکاری‌های فی‌مابین در این زمینه اقدام نمایند. بر همین اساس، اولین نشست این دسته از کشورها، چیزی که بعدها گروه استرالیا نام گرفت، در ماه ژوئن سال ۱۹۸۵ در بروکسل برگزار گردید. تمام شرکت‌کنندگان موافق بودند که تداوم این جلسات سودمند است و امروزه جلسات گروه استرالیا به صورت سالانه در پاریس منعقد می‌گردد» (2010, australiagroup.net).

«گروه استرالیا مواد، تجهیزات و فناوری‌هایی را که می‌توانند در توسعه و تولید سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی استفاده شوند، در قالب فهرست‌های کنترلی تهیه و ارائه نموده است» (2010, cistec.or.jp). «استرالیا، ریاست گروه استرالیا را بر عهده دارد و در سایر رژیم‌های اصلی کنترل صادرات سلاح‌های کشتار جمعی نیز عضویت دارد» (abs.gov.au, 2010) «تعداد کشورهای شرکت‌کننده در گروه استرالیا از ۱۵ عضو در سال ۱۹۸۵ به ۴۱ عضو در حال حاضر رسیده است. جلسات گروه، هر سال یک‌بار، در پاریس برگزار می‌گردد» (cns.miis.edu, 2010) «در حال حاضر کشورهای گروه استرالیا ۶۳ ماده شیمیایی را تحت کنترل صادراتی خود قرار داده‌اند که از این مقدار ۲۰ ماده در جداول سه‌گانه‌ی معاهده قرار ندارد و از منظر معاهده لزومی جهت اعمال تحریم این مواد وجود ندارد» (دیدگاه، ۱۳۸۸). «در جلسات پایانی انعقاد معاهده‌ی منع سلاح‌های شیمیایی،

۱- همچنین «در هنگام مذاکرات گروه استرالیا در آوریل ۱۹۸۸ گزارش شد تعدادی از کشورهای مطلقاً، فعالیت‌های آنها از برنامه‌های سلاح‌های شیمیایی به برنامه‌های سلاح‌های بیولوژیکی، توسعه پیدا کرده است. در پایان سال ۱۹۸۹، این امر مشخص شد که عراق و تعداد دیگری از کشورهای خاورمیانه در حال تلاش برای دستیابی به بنیاد کشت میکروب در آزمایشگاه، تجهیزات و فناوری تخمیر هستند که بتواند برنامه‌ی تهاجمی (عملیات آفندی) سلاح بیولوژیکی را پشتیبانی کند» م.ک: (J Mathews, 2004, <http://www.sussex.ac.uk>)

هنگامی که برخی از دولت‌های جهان سوم از جمله ایران، به واسطه‌ی نگرانی‌های‌شان از بقای گروه استرالیا، نهایی کردن معاهده را منوط به انحلال این گروه دانستند، سفیر استرالیا در کنفرانس خلع سلاح اعلام نمود که پس از لازم‌الاجرا شدن کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی این گروه در تداوم کار خود تجدید نظر، و آن را منحل خواهد نمود. ولی بر اثر فشارهای آمریکا نه تنها این رژیم منحل نگردید، بلکه تقویت نیز شد و در عین حال که اعضای آن افزایش پیدا کردند، فهرست‌های کنترلی این رژیم نیز افزایش چشمگیری داشته است» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۱۹۲).

مبانی شکل‌گیری و توجیهی گروه استرالیا

هدف شکل‌گیری گروه استرالیا

به اعتقاد آنان «هدف گروه استرالیا محدودسازی روند گسترش تسلیحات شیمیایی و بیولوژیکی از طریق کنترل پیش‌سازهای مواد شیمیایی، تجهیزات، عوامل و ارگانسیم‌های مربوط به این تسلیحات، است» (cns.miis.edu, 2010). در این جهت اعضا با «هماهنگ کردن کنترل‌های صادرات ملی برای محدود کردن تأمین عوامل شیمیایی و بیولوژیکی، تجهیزات مربوط، فناوری و دانش به کشورها و بازیگران غیردولتی مظنون به (دارا بودن و) تولید سلاح‌های بیولوژیکی و شیمیایی» (vertic.org, 2010) هدف خود را دنبال می‌کنند.

حاکمیت ملی و موازین بین‌المللی

با توجه به سیاست‌های شکل گرفته از سوی اعضای گروه استرالیا، «گروه استرالیا مشروعیت خود را در مورد اقدام علیه تکثیر تسلیحات شیمیایی و بیولوژیکی ترسیم نمود. این امر از دو طریق استفاده از حقوق حاکمیتی دولت‌ها بر کنترل محموله‌های صادراتی از خاک خود و نیز اعمال موازین بین‌المللی منع گسترش چنین تسلیحاتی، صورت گرفته است. اعضای گروه استرالیا متعهد هستند که این حقوق حاکمیتی را به منظور جلوگیری از صادرات مواد مرتبط با فرایند توسعه‌ی تسلیحات شیمیایی و بیولوژیکی از خاک خود اعمال نمایند. کشورهای بسیار دیگری که عضو گروه استرالیا نیستند هم کنترل‌های مشابهی را اعمال می‌نمایند. بنا به ادعای این دسته از کشورها، به‌کارگیری این کنترل‌ها در مورد محموله‌های صادراتی مرتبط باعث می‌شود،

تا این کشورها با ممانعت و جلوگیری از گسترش تسلیحات کشتار جمعی که شاید روزی علیه خود آنها نیز استفاده شود، از امنیت خود و به طور کلی امنیت جهانی محافظت نمایند. اعضای گروه استرالیا همچنین با اعمال کنترل‌های صادراتی در سطح ملی بر روی صادرات مواد مرتبط با فرایند تکثیر شیمیایی و بیولوژیکی به نوعی بر تعهدات خود در قبال موازین بین‌المللی عمل می‌نمایند. هماهنگ‌سازی راه‌کارهای ملی در میان اعضای گروه استرالیا موجب تقویت و اثرگذاری این راه‌کارها و همچنین کنوانسیون‌های مربوطه می‌گردد» (australiagroup.net, 2010).

ایجاد مانع در برابر تکثیر

«برابر مواضع و دیدگاه‌های ناشی از سیاست‌های اعلامی گروه استرالیا، «فعالیت گروه استرالیا می‌تواند به تلاش‌های بین‌المللی در جهت جلوگیری از تکثیر تسلیحات بیولوژیک و شیمیایی کمک نماید. توافقنامه‌های مربوط به کنترل صدور مجوز صادرات که بین اعضا صورت گرفته، باعث شده تا شرایط برای کسانی که به دنبال توسعه‌ی توانایی تسلیحات شیمیایی و بیولوژیکی هستند، هزینه‌بر و زمانبرتر شود. اعضای گروه استرالیا با بالا بردن مخارج و هزینه‌های مالی دیگر باعث شده‌اند که چنین اقداماتی برای تکثیرکنندگان، صرفه‌ی اقتصادی نداشته باشد.» (australiagroup.net, 2010).

فعالیت‌ها و ساختار گروه استرالیا

فعالیت‌های گروه استرالیا

«اعضا، صادرات این موارد خاص که «فهرست‌های شش‌گانه‌ی کنترل عمومی» را تشکیل می‌دهند، مستلزم دارا بودن مجوز می‌دانند:

- ۱) پیش‌سازهای تسلیحات شیمیایی؛
- ۲) تجهیزات و فناوری‌های مرتبط ساخت مواد شیمیایی که کاربرد دوگانه دارند؛
- ۳) تجهیزات و فناوری‌های مرتبط ساخت مواد بیولوژیک که کاربرد دوگانه دارند؛
- ۴) عوامل بیولوژیک؛
- ۵) پاتوژن‌های گیاهی؛

۶) پاتوژن‌های حیوانی.

مکانیزم‌های گروه استرالیا شامل قوانین و فرایندهای کنترلی در سطح ملی و فهرست‌های کنترل عمومی (پیش‌سازها، تجهیزات، عوامل و ارگانسیم‌ها) است که برای راهنمایی صنایع به منظور کمک به شناسایی معاملات مربوط به تجهیزات مرتبط با تسلیحات شیمیایی و تبادل اطلاعات بین اعضا در زمانی که استعلام مشکوکی به دست یک عضو می‌رسد و یا اطلاعاتی مبنی بر وجود یک تحرک در سطح بین‌الملل به سمت مقاصد نامطلوب مشاهده گردد، استفاده می‌شود» (cns.miis.edu, 2010). در این جا باید یادآور شد که «در هر سال اعضای گروه استرالیا در نشست‌های اضافی و جداگانه موضوع بهینه کردن (و توسعه) فهرست‌های کنترلی و افزایش اثرگذاری آنها را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهند» (exportcontrol.org, 2010).

اصول کلی فهرست‌های کنترلی گروه استرالیا عبارتند از:

الف) اهداف این کنترل‌ها نباید به واسطه‌ی انتقال هرگونه اقلام غیرکنترلی که در برگیرنده‌ی یک یا چند ترکیب کنترلی است، نادیده گرفته شوند. به خصوص زمانی که ترکیب یا ترکیب‌های کنترلی عامل اصلی آن اقلام هستند و می‌توانند به سهولت از آن استخراج و مورد استفاده برای اهداف دیگری قرار گیرند، باید کنترل انجام شود.

ب) در تشخیص این که آیا ترکیب یا ترکیبات کنترلی به عنوان عامل اساسی مورد توجه قرار گرفته‌اند، دولت‌ها باید عواملی از قبیل مقدار، ارزش و دانش فناورانه مرتبط با آن و سایر مشخصات ویژه‌ای را مورد ارزیابی قرار دهند که ممکن است ترکیب یا ترکیب‌های کنترلی به عنوان عامل اساسی در کسب آن اقلام محسوب شوند.

ج) اهداف این قبیل کنترل نباید به واسطه انتقال کامل یک کارخانه در هر مقیاسی که برای تولید هرگونه عامل سلاح شیمیایی یا کنترل ماده پیش‌ساز شیمیایی گروه استرالیا طرح شده است، نادیده گرفته شود» (iranwatch.org, 2010).

عضویت در گروه استرالیا

«گروه استرالیا یک ترتیب غیررسمی و دواطلبانه است. اعضا، متعهد به هیچ الزامی که از نظر حقوقی لازم‌الاجرا باشد، نیستند. اثرگذاری همکاری‌های ما بین اعضا به صورت انحصاری به میزان پای‌بندی آنها به مخالفت با گسترش تسلیحات شیمیایی و بیولوژیک و منوط به اثرگذاری راه‌کارهایی است که هر کشور، در سطح ملی و به منظور جلوگیری از گسترش شیمیایی و بیولوژیکی به کار می‌گیرد» (archives.sipri.org, 2010).

«کشورهایی که علاقمند به عضویت در گروه استرالیا هستند، در ابتدا باید موضوع درخواست عضویت خود را به هیأت مدیره این گروه اعلام نمایند. بدین منظور هیأت مدیره، به اعضا اطلاع‌رسانی و نظرات آنها را اخذ می‌نماید و یا موضوع را در فهرست موارد قابل طرح در نشست بعدی، قرار می‌دهد. معیارهای مشارکت حداقل برای عضویت در گروه، شامل موارد زیر است:

- تعهد به خودداری از انجام فعالیتی که موجب تکثیر تسلیحات شیمیایی و بیولوژیک می‌شود و در حالت بهتر، عضویت در معاهدات منع تسلیحات بیولوژیک و شیمیایی.
- فعالیت به عنوان سازنده، صادرکننده و یا حمل‌کننده‌ی مواد تحت کنترل گروه استرالیا.
- تطبیق و پیاده‌سازی دستورالعمل‌های گروه استرالیا برای حمل مواد شیمیایی و بیولوژیک حساس.
- راه‌اندازی یک سیستم مؤثر کنترل صادرات که ارائه‌دهنده‌ی کنترل‌های ملی برای تمام مواردی است که در فهرست عمومی کنترل گروه استرالیا قرار دارد، به طوری که این سیستم دارای رژیم‌های اعطای مجوز و یا اعمال قانون مناسب و کارآمد نیز باشد.
- اعمال جریمه‌های قانونی برای موارد تخلف از کنترل و مجبور کردن متخلفان به رعایت و اجرای مقررات وضع شده.
- موافقت با مشارکت در گروه استرالیا به نحوی که موجب تقویت اثرگذاری فعالیت‌های بازدارنده گروه استرالیا در زمینه تکثیر سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی گردد» (australiagroup.net, 2010).

روابط با کشورهای غیرعضو

«اعضای گروه استرالیا تمام کشورها را تشویق به اتخاذ گام‌هایی در جهت ایجاد اطمینان از عدم حرکت خود و یا صنایع آنها به سمت ساخت تسلیحات شیمیایی و بیولوژیک می‌نمایند» (australiagroup.net, 2010). «کشورهای عضو دریافتند که راه‌کارهای اخذ مجوز صادراتی برای مواد سازنده‌ی تسلیحات شیمیایی و بیولوژیک، تجهیزات و فناوری‌های مرتبط باید توسط تمام صادرکننده‌های احتمالی و کشورهای در مسیر حمل آن مورد توجه قرار گیرد. از سال ۱۹۸۶، کشورهای عضو گروه استرالیا به طور دوجانبه و غیر عمومی، رایزنی‌هایی را با کشورهای مرتبط آغاز کرده‌اند، تا رژیم‌های اخذ مجوز صادراتی مشابه در آنها ایجاد نمایند. تعداد کشورهای غیرعضوی که تصمیم به اجرای راه‌کارهای ملی مشابه نموده‌اند در حال افزایش است» (sipri.org, 2010).

روابط در چارچوب معاهده‌های سلاح‌های شیمیایی^۱ و بیولوژیک^۲

«همه‌ی اعضای شرکت‌کننده در گروه استرالیا عضو معاهدات سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک هستند و به شدت از آنها (و همچنین پروتکل ۱۹۲۵ ژنو) حمایت می‌کنند و تمامی تلاش‌های خود را تحت پوشش این معاهدات برای جهانی عاری از سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک به کار گرفته‌اند» (defence.gov.au, 2010).

ارزیابی و تحلیل گروه استرالیا

شکل‌گیری گروه استرالیا در کنار سایر رژیم‌های بین‌المللی چندجانبه کنترل صادرات از سوی شمال با هدف جلوگیری از دستیابی کشورهای جنوب به سلاح‌های کشتار جمعی و محدودیت آنها در تهیه و تأمین اقلام، تجهیزات و فناوری‌های حساس و دامن‌نظره صلح‌آمیز در حوزه‌ی سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک، نمونه‌ی بارزی از تلاش‌های غرب است که به عنوان ابزار سیاسی برای، محدودسازی و انزوای کشورهای جنوب، توسعه‌نیافتگی، عقب‌ماندگی و کاهش قدرت

1- Chemical Weapons Convention (CWC)

2- Biological Weapons Convention (BWC)

ساختاری و راهبردی آنها در این زمینه، به خصوص جمهوری اسلامی ایران، ایجاد شده‌اند. شایان ذکر است «ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های (اعمالی) تبعی سیاسی دارد که بسته به مکان و زمان و نوع دولتی که مخاطب این موارد است، متفاوت خواهند بود» (ساعد، ۱۳۸۸: ۱۰۴) با توجه به عملکرد گروه استرالیا «تعهد به تسهیل توسعه (ماده ۱۱ از CWC) عملاً چندان رعایت نشده است. این بند مبنای نامشروع بودن رژیم‌های کنترل صادرات از جمله گروه استرالیا است» (ساعد، ۱۳۸۹: ۴۹). در این بخش، نقد و بررسی گروه استرالیا، مورد بحث قرار خواهد گرفت.

از منظر معاهده‌های سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیکی و معاهده‌ی وین حقوق معاهدات در این گفتار به ارزیابی و بررسی گروه استرالیا از منظر معاهدات سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیک و معاهده‌ی وین حقوق معاهدات، می‌پردازیم.

معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی

«معاهده‌ی منع سلاح‌های شیمیایی، در سال ۱۹۹۳ برای امضای همه‌ی دولت‌ها مفتوح شد و در سال ۱۹۹۷ به اجرا درآمد. این معاهده به واقع دومین معاهده‌ی خلع سلاح پس از معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک (۱۹۷۲)، نخستین معاهده‌ی بین‌المللی چندجانبه واجد نظام نظارتی جامع» (سازمان منع سلاح‌های شیمیایی، ۱۳۸۶: مقدمه) است. «کنوانسیون دارای یک «نظام راستی‌آزمایی و بازرسی» از صنایع شیمیایی است که برای اطمینان از استفاده‌ی مواد شیمیایی سمی فقط برای «مقاصد منع نشده» در کنوانسیون به وجود آمده است. بازرسی‌ها بر چند نوع تقسیم می‌شوند:

(۱) بازرسی اولیه^۱،

(۲) بازرسی‌های عادی و یا متعاقب^۲،

(۳) بازرسی اتهامی^۳.

بازرسی (بازرسی اتهامی) نسبت به بازرسی‌های عادی، سرزده و دخالت‌گرایانه‌تر است. البته تاکنون این نوع بازرسی که دارای مقررات خاص خود هم هست، رخ نداده است. در

1- Initial Inspection
2- Routin Inspection
3- Challenge Inspection

فرایندهای بازرسی، سازمان، راستی‌آزمایی اظهارنامه‌های سلاح‌های شیمیایی، راستی‌آزمایی منظم تأسیسات ذخیره‌سازی سلاح‌های شیمیایی، راستی‌آزمایی منظم از انهدام سلاح‌های شیمیایی را به مورد اجرا می‌گذارد. کنوانسیون، کشورهای عضو را در استفاده صلح‌آمیز از شیمی تشویق و ترغیب کرده (است) و تولید، فرآوری، مصرف و یا تجارت مواد شیمیایی با اهداف صلح‌جویانه را منع نکرده است» (پوراسد و بوستانی، ۱۳۸۹: ۲۰۲-۲۰۷). «ویژگی خاص معاهده‌ی منع سلاح‌های شیمیایی، مربوط به «نظام بازرسی و نظارت بین‌المللی و مقررات مربوط به آن» است که به وضوح تکالیف و مسئولیت دولت‌ها و سازمان‌های اجرایی را مشخص کرده و در مورد نقض مقررات این معاهده از سوی دولت‌های غیرعضو نیز تکالیفی برای سازمان منع سلاح‌های شیمیایی مقرر نموده است. در این معاهده دولت‌ها از حقوق مساوی برخوردارند». (یادگارفر، ۱۳۷۷: ۶-۷) «در معاهده‌ی سلاح‌هایی شیمیایی بالاترین رژیم بازرسی سرزده (فضولانه) نسبت به همه‌ی معاهدات کنترل تسلیحات جاری مطرح شده است. رژیم بازرسی که شامل بازرسی از محل توسط تیم‌های بازرسان بین‌المللی از سایت‌های نظامی و صنایع تجاری است، فرایندی پیچیده و طولانی دارد» (G. Manley, 2007: 181).

در این کنوانسیون «مواد شیمیایی بر حسب شدت آثاری که به عنوان سلاح می‌توانند داشته باشند، به سه دسته اصلی تقسیم، و هر یک در جداول مخصوصی تنظیم شده‌اند. بر اساس ممنوعیت مقرر در کنوانسیون، دولت‌های عضو ملزم هستند کلیه‌ی مواد شیمیایی مندرج در جداول مذکور را در صورتی که در اختیار داشته باشند، اظهار نمایند». (سازمان منع سلاح‌های شیمیایی، ۱۳۸۶: مقدمه). مواد ۱۰ و ۱۱ معاهدات سلاح‌های بیولوژیکی و شیمیایی، حقوق متعاهدین درباره داشتن حق توسعه‌ی صلح‌آمیز اقتصادی و فناوری‌های دامن‌نظره در زمینه‌های شیمیایی و بیولوژیکی را برشمرده و بر اجرا آن نیز تأکید نموده است. مطابق ماده ۱۱ از معاهده‌ی سلاح‌هایی شیمیایی (با عنوان توسعه‌ی صلح‌آمیز اقتصادی و فناوری) و بندهای ۱ و ۱۱ از ماده‌ی ۶ معاهده‌ی بالا (با عنوان فعالیت‌های منع نشده در معاهده) که جزء حقوق لاینفک کشورهای جنوب درخصوص توسعه‌ی صلح‌آمیز اقتصادی و فناوری درحوزه‌های شیمیایی و بیولوژیکی می‌باشد؛ آن

چه مسلم و بدیهی است اعمال محدودیت‌های سیاسی توسط گروه استرالیا، ناقض این حقوق تفسیر و تحلیل می‌گردد.

با توجه به پایبندی کشورهای جنوب به تعهدات ایجاد شده به واسطه‌ی این معاهدات و با توجه به موارد وصف شده، شاهد نقض و پایمال کردن حقوق وضع شده در معاهدات بالا برای متعاهدین (کشورهای در حال توسعه)، از سوی گروه استرالیا می‌باشیم. آن چه در این میان شایان ذکر است «(بند ۱۱) ماده‌ی ۶ کنوانسیون (سلاح‌های شیمیایی است) که تصریح می‌نماید اجرای مقررات این کنوانسیون به هیچ وجه نباید به فعالیت‌های شیمیایی کشورهای عضو لطمه وارد نماید (و مانعی ایجاد ننماید). ولی ایالات متحده یکی از شروط باقی ماندن این کشور در کنوانسیون مزبور را ابقا و ارتقای رژیم کنترلی گروه استرالیا اعلام نموده و همین باعث شده که برخی متحدان اروپایی که به‌ویژه پس از انعقاد معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی چندان موافقتی با این محدودیت‌ها به خاطر منافع تجاری آن ندارند، سکوت اختیار کرده و برای حفظ منافع آمریکا در این رژیم، به خواسته آمریکا تن در دهند» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۱۹۲)

معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک

«کنوانسیون بیولوژیک»^۱ که از سال ۱۹۷۵ برای کشورهای عضو لازم‌الاجرا شد «نخستین معاهده‌ی چند جانبه‌ی خلع سلاحی تلقی می‌شود و بنیاد عملی شدن نظریه‌ی خلع سلاح جهانی نیز به این معاهده و اسناد متعاقب آن متکی است». (ساعد، ۱۳۸۹: ۱۹۶-۱۹۷) «هرچند «ماده‌ی ۱۰» کنوانسیون به همکاری بین‌المللی به عنوان یک «تعهد» کشورهای عضو تأکید می‌کند، ولی در عین حال به بهانه‌ی جلوگیری از اشاعه (به استناد ماده‌ی III کنوانسیون) به صراحت این تعهد نقض می‌شود. به عنوان مثال، گروه استرالیا در سال ۱۹۹۲ اقدام به تهیه فهرستی از اقلام دومنظوره از عوامل و تجهیزات بیولوژیک برای محدود نمودن کشورهای عضو کرد، در حالی که این کنوانسیون هیچ قدرتی برای جلوگیری از این تحریم‌ها ندارد» (میرزایی، در حال چاپ: ۳-۶). یکی از «مهم‌ترین اختلاف نظرها (در پروتکل الحاقی این معاهده) در حوزه‌ی کنترل صادرات

1- "Convention on the prohibitions of the development, production and stockpiling of Bacteriological and toxin weapons and on their destruction".

و نقل و انتقالات بود. (در این حوزه) بحث اصلی در مورد نوع رژیم، کنترل صادرات بود که باید همکاری تکنیکی صلح‌آمیز میان دولت‌ها را تسهیل می‌کرد و نقل و انتقال بین دول عضو پروتکل، به غیر عضو و امضاکنندگان و غیر امضاکنندگان (اعضا و غیر آن) معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک را مورد توجه قرار می‌داد. کشورهای در حال توسعه با هر نوع رژیم کنترلی تبعیض‌آمیز انتقال که از دستیابی آنها به بیوفناوری جلوگیری کند، مخالفت داشتند. کشورهای توسعه‌یافته نیز با کاهش استانداردهای متداول کنترل صادراتشان موافق نبودند. در حقیقت اختلاف نظر در مورد آنچه «گروه استرالیا» نامیده می‌شود، بود که باید بعد از لازم‌الاجرا شدن پروتکل به عنوان یک پادمان به فعالیت خود ادامه دهد». (سیف، ۱۳۸۶: ۸۵-۸۶)

«با توجه به اختلافات شمال- جنوب در بحث کنترل صادرات (کاربری در مورد برخی مواد، تجهیزات و فناوری و کنترل‌های خارج از پروتکل مانند گروه استرالیا)، سرانجام این مباحث در متن رئیس^۱ (در اجلاس بازنگری چهارم) به این نحو منعکس شد که «هر دولت عضو باید مقررات نقل و انتقال موارد تجهیزات بیولوژیک را به نحوی تنظیم کند که مانع پیشرفت اقتصادی و فناوری در همکاری بین‌المللی نگردد». در حقیقت این که از یک طرف غرب اطلاعات مورد نیاز را برای اعتماد فوری از این متن کسب نمی‌کرد و از طرف دیگر، جنبش عدم تعهد نیز به خاطر این که موفقیت در نفی کنترل صادرات به دست نیامد، متن رئیس یک بازی باخت - باخت بود». (میرزایی، در حال چاپ: ۲۸-۳۹)

از منظر معاهده‌ی وین حقوق معاهدات

«معاهده‌ی ۱۹۶۹ حقوق معاهدات بر اساس قاعده‌ی «Pacta Sunt Servanta» که در ماده‌ی ۲۶ (با عنوان وفای به عهد) این معاهده آورده شده تأکید می‌نماید که اجرای هر معاهده‌ی لازم‌الاجرائی برای هر عضو معاهده الزامی است و باید آن را با «حسن نیت» انجام دهند. به عبارت دیگر، اصل بر این است که عضو هر معاهده آن را با حسن نیت انجام دهد» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۲۳۰). همچنین «طبق ماده‌ی ۱۸ (با عنوان تعهد به عدم لطمه به موضوع و هدف معاهده قبل از لازم‌الاجرا شدن آن)

1- Chairman text = composite text

عهدنامه‌ی حقوق معاهدات، اجرای اصل حسن نیت به این معنی است که هیچ کشور یا سازمان بین‌المللی متعاهدی نباید به اعمالی مبادرت ورزد که موضوع و هدف معاهده را زائل کند. (از سوی دیگر، مبنای خصوصیت یا نیروی الزام حقوق معاهدات، اصل وفای به عهد یا احترام به عهد می‌باشد. این ویژگی غالباً به منزله‌ی نوعی «قانون قوانین» شناخته شده است. قانونی که از حیث ساختار جنبه‌ی آمره دارد (Jus Cogens) و به عنوان ضرورت اولیه وجود و پیوستگی یک نظم حقوقی بین‌المللی شناخته شده است. عهدنامه‌ی حقوق معاهدات (وین)، با بیان این نکته که «هر معاهده‌ی لازم‌الاجرای، طرف‌های آن را نسبت به یکدیگر ملتزم می‌کنند...» (در ماده‌ی ۲۶، به روشنی اصل وفای به عهد را متذکر می‌شود). اصل وفای به عهد و اصل حسن نیت، دو وضعیتی هستند که مکمل یکدیگرند و به‌گونه‌ای یک اصل را تشکیل می‌دهند» (بیگدلی، ۱۳۸۵: ۱۱۶-۱۱۷). بنابراین، تا تخلفی از تعهدات ثابت نشده است، هیچ یک از اعضای معاهده نمی‌توانند در حسن نیت دیگری در اجرای معاهده تشکیک نمایند، یا دیگری را متهم به تخلف نمایند و یا رفتار خود را به گونه‌ای تنظیم نمایند که گویی با متخلف رفتار می‌کند. در حالی که مبنای شکل‌گیری رژیم‌های عدم اشاعه بر این است که کشورهای عضو معاهدات عدم اشاعه به تعهدات خود عمل نمی‌نمایند و این نگاه مغایر با قاعده فوق می‌باشد.

ماده‌ی ۳۱ (قاعده‌ی کلی تفسیر) این معاهده تأکید می‌نماید که تفسیر معاهدات باید «حسن نیت»^۱ و بر اساس معنی معمولی مفاهیم و در چارچوب (موضوع و) اهداف معاهده انجام شود. یکی از اهداف معاهدات تقویت همکاری‌های صلح‌آمیز بین اعضا می‌باشد که در مقدمه و موادی از همه این معاهدات ذکر گردیده‌اند. ولی این اصل هم در تفاسیری که برخی از کشورهای توسعه‌یافته برای توجیه رژیم‌های کنترلی به دست می‌دهند، نادیده گرفته می‌شود.

نکته قابل توجه دیگر آن که بر اساس ماده‌ی ۴۱ (موافقتنامه‌ای جرح و تعدیل معاهدات (تجدیدنظر در معاهدات) چندجانبه، فقط میان برخی از طرف‌ها) کنوانسیون حقوق معاهدات،

۱- در منشور سازمان ملل متحد نیز با توجه به «بند ۲ ماده‌ی ۲ منشور، کلیه اعضا به منظور تضمین حقوق و مزایای ناشی از عضویت تعهداتی را که به موجب این منشور بر عهده گرفته‌اند با حسن نیت انجام خواهند داد». که در مقاصد و اصول (فصل اول) منشور، بر حسن نیت تأکید شده است. م.ک: (سازمان ملل متحد، ۱۳۸۴: ۵).

هرگاه دو کشور تصمیم بگیرند با انعقاد قراردادی بین خودشان معاهده‌ای را «اصلاح»^۱ کنند باید انجام تعهداتشان را تحت آن قرارداد:

الف) حقوق دیگر اعضای معاهده را تحت تأثیر قرار ندهد،

ب) آن قرار داد با اجرای مؤثر اهداف و مقاصد معاهده به طور کلی مغایر نباشد.

این در حالی است که رژیم‌های چندجانبه کنترل صادرات که به عنوان رژیم‌های مکمل معاهدات بین‌المللی عدم اشاعه (و خلع سلاح) ایجاد شده‌اند، در واقع، نه تنها حقوق کشورهای عضو آن معاهدات مبنی بر بهره‌مندی از تجارت آزاد در زمینه‌ی فعالیت‌های صلح‌آمیز بیولوژیک، شیمیایی و هسته‌ای را نادیده می‌گیرند و نقض می‌کنند، بلکه با یکی از اهداف این معاهدات که ارتقای همکاری‌های بین‌المللی در زمینه‌ی فعالیت‌های صلح‌آمیز بین کشورهای عضو این معاهدات است نیز مغایر هستند» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۲۳۰-۲۳۱).

مواضع و دیدگاه‌های کشورهای شمال، جنوب و جمهوری اسلامی ایران در خصوص گروه استرالیا

موافقان این رژیم‌ها را کشورهای توسعه‌یافته یا شمال که به گروه غرب نیز معروف هستند شامل می‌شوند. کشورهایی مانند آمریکا، فرانسه، آلمان و... جزء موافقان گروه استرالیا و سایر رژیم‌های کنترل صادرات می‌باشند. در سوی دیگر نیز، مخالفان رژیم‌های کنترل صادرات را به طور عمده کشورهای در حال توسعه (یا جنوب)، نهضت عدم تعهد و برخی کشورهای هدف مانند ایران، پاکستان، سوریه، سودان و چند کشور دیگر تشکیل می‌دهند. در این گفتار به مواضع و دیدگاه آنان اشاره خواهیم کرد.

مواضع و دیدگاه‌های کشورهای شمال در خصوص گروه استرالیا

کشورهای شمال اعتقاد دارند که «این معاهدات (منع سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی، عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای و پروتکل ۱۹۲۵ ژنو) اغلب مکانیزم‌های اجرایی کارآمدی ندارند» (فالکنزات و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۱۱). آنها «نه تنها رژیم‌های کنترل صادرات را در کنار رژیم‌های

1- Amendment

بازرسی موجود غیرضروری نمی‌دانند، بلکه آن را تکمیل‌کننده‌ی این کنوانسیون‌ها می‌دانند. (در این خصوص) حتی از این فراتر رفته و آنها را در جهت منافع امنیت کشورهای در حال توسعه قلمداد می‌کنند. از منظر آنها، این رژیم‌ها (کنترل صادرات) مانع جدی در برابر انتشار و توسعه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی هستند که «امنیت» همه حتی دول در حال توسعه را هم تهدید می‌کنند» (فرجوند، ۱۳۸۲: ۱۱۰-۱۱۱). «آنها معتقدند، هدف این رژیم‌ها ممانعت در فعالیت صلح‌آمیز کشورها نیست، بلکه با توجه به خطراتی که اشاعه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی دارد رژیم‌های کنترلی از کشورهای واردکننده می‌خواهند که استفاده‌کننده‌ی نهایی کالا یا تجهیزاتی را که وارد می‌کنند مشخص نمایند تا جلوی سوء استفاده‌ها و انحراف فعالیت‌های غیر صلح‌آمیز گرفته شود. انجام چنین کاری مغایر با تعهدات دول عضو معاهدات عدم اشاعه نیست.

ادعای دیگر این‌که معاهدات عدم اشاعه و خلع سلاح اولاً جهان‌شمول نشده‌اند و دوماً کشورهای نیز که عضو آنها نیستند به طور کامل آنها را اجرا نمی‌کنند. حتی اگر فرض کنیم که مقررات این کنوانسیون‌ها کافی است، هنوز بسیاری از اعضا یا قوانین لازم برای اجرای معاهدات را تصویب نکرده‌اند یا اگر انجام داده‌اند، ابزارهای لازم برای اجرای تعهدات را در اختیار ندارند و نمی‌توان از اجرای این تعهدات به طور کامل مطمئن بود. از این رو، تا زمانی که اجرای ملی کنوانسیون‌های بین‌المللی توسط کشورها تکمیل نگردد نمی‌توان انتظار داشت رژیم‌های کنترلی در ساختار و برنامه‌های خود تجدید نظر کنند. (از سوی دیگر) همکاری‌های صلح‌آمیز بین‌المللی موضوعی است که کشورها بر اساس ملاحظات امنیتی و روابط دوجانبه‌ی خود در مورد آنان تصمیم می‌گیرند و بسته به امکانات، توانایی‌ها و سیاست‌های کلان خود با دیگران با توجه به منافع متقابل عمل می‌کنند» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۲۲۵-۲۲۷).

اعضای گروه استرالیا بر مواد ۱، ۶، بند e-۲ ماده‌ی ۱۱ معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی و بر مواد ۱ و ۳ از معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک تأکید دارند. اعضای این گروه معتقدند که مشارکت آنان در گروه در رابطه‌ی تنگاتنگ با معاهدات سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک بوده و درحقیقت یک ابزار مؤثر در جهت پیاده‌سازی الزامات مطروحه در آنها و در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌الملل است. اعضای گروه استرالیا معتقدند با اعمال کنترل‌های صادراتی در

سطح ملی بر روی صادرات مواد مرتبط با فرایند تکثیر شیمیایی و بیولوژیکی به نوعی بر تعهدات خود در قبال موازین بین‌المللی عمل می‌نمایند. آنها همچنین اذعان دارند که «معاهده‌ی سلاح‌های شیمیایی (و معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک)، مکانیسمی برای نظارت یا کنترل صادرات (مواد و) تجهیزات با مصارف دوگانه ندارد. (لذا) برای نظارت و کنترل بر صادرات مواد شیمیایی و تجهیزاتی (که کاربرد دومنظوره دارند) و ممکن است در ساخت سلاح شیمیایی (و بیولوژیک) کاربرد داشته باشند (گروه استرالیا را ایجاد کرده‌اند). تعیین اهداف اعلامی برای موارد کنترلی اضافه شده از سوی گروه استرالیا برای جلوگیری از سوء استفاده‌های احتمالی از مواد شیمیایی (و بیولوژیکی) فهرست شده و تجهیزات آنها بوده و مانعی برای تجارت‌های قانونی آنها، ایجاد نمی‌نماید» (Ron G. Manley, 2007: 193).

کشورهای شمال معتقدند «قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ تأکید کرده که ما باید مواظب باشیم که اینها (سلاح‌های کشتار جمعی) در اختیار تروریست‌ها قرار نگیرد و نهادهای غیردولتی (به آنها) دسترسی پیدا نکنند و از آن‌جا که کشورها در مورد بازیگران غیردولتی خیلی رژیم کم‌تری ندارند و قواعد را رعایت نمی‌کنند، لذا ما (شمال) خودمان دست به کار شده‌ایم و جلوی اینها را می‌خواهیم بگیریم. این استدلال آنها در واقع یک رفرنس است به قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ شورای امنیت کشور» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۷۳).

مواضع و دیدگاه‌های کشورهای جنوب و جمهوری اسلامی ایران درباره‌ی گروه استرالیا

در این گفتار به طرح مواضع و دیدگاه‌های کشورهای جنوب و جمهوری اسلامی ایران در این رابطه می‌پردازیم.

الف) مواضع و دیدگاه‌های کشورهای جنوب درباره‌ی گروه استرالیا

کشورهای جنوب بر این نظر هستند که گروه استرالیا و سایر «رژیم‌های کنترلی، رژیم‌های شفاف‌ساز نیستند، زیرا در عمل به صورت سیاسی اجرا می‌شوند و کشور عضو معاهدات عدم اشاعه در صورتی که حداکثر شفافیت و پاسخگویی را نسبت به یک کالا یا تجهیزات مورد نیاز خود فراهم نماید، در صورتی که از نظر سیاسی کشور صادرکننده مورد پذیرش قرار نگیرد، مجوز

صدور صادر نمی‌گردد. بر اساس مقررات فعلی رژیم‌های کتتری، اعضا موظف نیستند به صورت کامل فاش سازند که صادرات چه نوع کالاهایی را تصویب و چه نوع کالاهایی را تحریم می‌کنند در نتیجه نوعی نقض در شفافیت وجود دارد.^۱ از سوی دیگر، کشورهای در حال توسعه هم‌چنان بر این باورند که این رژیم‌ها با تعهدات دولت‌های عضو تحت رژیم‌های بین‌المللی عدم اشاعه (و خلع سلاح) مغایرت دارد و رژیم‌های کنترل صادرات، رژیم‌های غیر قانونی هستند که عوامل تضعیف اجرای معاهدات بین‌المللی عدم اشاعه (و خلع سلاح) و تأخیر در توسعه کشورهای در حال توسعه به حساب می‌آیند. مخالفان رژیم‌ها بر این باور نیستند که این رژیم‌ها در تأمین کلیه اهداف خود موفق بوده‌اند، ولی معتقدند این رژیم‌ها مشکلات عدیده‌ای را برای کشورهای در حال توسعه به ویژه کشورهای هدف ایجاد می‌کند و هزینه‌های تأمین نیازهای این کشورها را به شدت افزایش دهند و از آنجا که مخالفان این رژیم‌ها را مشروع نمی‌دانند، بنابراین در مورد کارآیی این رژیم‌ها بحث چندانی نمی‌کنند» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۲۰۹-۲۳۳).

«این گروه‌ها (کنترل صادرات) گروه‌هایی بسته و به صورت انحصاری هستند، زیرا اطلاعات داخلی آن برای کشورهای غیرعضو قابل دسترسی نیست و به همین دلیل نمی‌توان پیرامون ادعاهایی که اعضا آن مطرح می‌کنند قضاوت نمود. زیرا محدود به تولیدکنندگان با یک‌سری شرایط خاص می‌باشد که برخی معیارهای عضویت در آن نیز مفاهیمی ذهنی هستند که نمی‌توان تعریف دقیقی از آنها ارائه داد و این معیارها قابل اندازه‌گیری نمی‌باشند. مثلاً مفهوم «دارای پتانسیل تولید مواد و فناوری» از این نوع است. تشخیص، قضاوت و عمل بر عهده‌ی کشور صادرکننده و اگذار شده است که اغلب از سوی آنها مورد استفاده سیاسی قرار می‌گیرد. دولت‌های جهان سوم وجود این رژیم‌های کنترل صادرات را یک‌جانبه و تبعیض‌آمیز می‌دانند. از نظر این کشورها وجود هرگونه محدودیتی در راه انتقال دانش و فناوری پیشرفته در زمینه‌های مزبور به کشورهای توسعه نیافته و به ویژه کشوری که تعهدات بین‌المللی در زمینه‌ی رژیم‌های خلع سلاح کشتار جمعی را پذیرفته‌اند، مردود است» (فرجوند، ۱۳۸۲: ۴ و ۱۱۲). «کشورهای عضو «گروه عدم تعهد»^۱ به صورت مکرر

1- Non-Aligned Movement (NAM)

اعلام کرده‌اند که آنها قبلاً تعهدات الزام‌آور قانونی را برای عدم کسب سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی به وسیله امضا کردن معاهدات سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی، ایجاد کرده‌اند و فعالیت گروه استرالیا در مبادله‌ی فنی برای پیشرفت در جهت تلاش‌های علمی صلح‌آمیز، در مغایرت با مقررات معاهدات شیمیایی و بیولوژیکی است» (armscontrol.org, 2007). با توجه به شکل‌گیری و اجرای معاهدات خلع سلاحی در حوزه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی^۱ «یکی از اهداف معاهدات خلع سلاحی، ایجاد سازوکارهای شفاف و فراگیر با هدف جایگزینی نظام‌های کنترل صادرات غیرشفاف و محدود بوده است. اما به رغم اجرایی شدن معاهدات جهان‌شمول، نظام‌های کنترل صادرات کماکان به حیات خود ادامه می‌دهند» (ظریف و سجادپور، ۱۳۸۷: ۶۲۰). «اساس شکل‌گیری این رژیم (ها) بر قبول عدم انطباق آن با نظم حقوقی موجود استوار است. نه تنها اقدامات مورد نظر دولت‌های عضو این رژیم (ها) فاقد مبنای حقوقی است، بلکه با حقوق و تعهدات بین‌المللی دولت‌ها ناسازگار است» (ساعد، ۱۳۸۹: ۲۹۶). «تمامی این موارد، رژیم‌های غیررسمی هستند که مبنای غیرمعاهده‌ای دارند» (شاکر، ۱۳۸۸: ۱۱۴).

با توجه به بررسی فهرست‌های کنترلی گروه استرالیا و دامنه‌ی فعالیت‌های صلح‌آمیز مطروحه در مواد ۱۱ و ۱۰ کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی، آن چه روشن است اعضای گروه استرالیا با اشرافیت کامل بر مفاد کنوانسیون‌های بالا و با نیت خصمانه و استکباری خود با دقت و هدف‌گذاری هوشمندانه در حوزه‌های حفاظتی، تحقیقاتی، صنعتی، پزشکی و کشاورزی مربوط به استفاده‌های صلح‌آمیز مواد، تجهیزات و فناوری‌های دوماظوره در بخش دفاعی و تجاری کشورهای در حال توسعه را نشانه رفته و آنها را محدود نموده‌اند و در این راستا عقب ماندن از مسیر پیشرفت و توسعه‌ی ملی کشورهای در حال توسعه و ایجاد جو روانی بر علیه آنها را سبب شده‌اند.

«مقابله با تروریسم و جلوگیری از اشاعه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی در دست بازیگران غیردولتی نیز که به عنوان نگرانی این کشورها مطرح می‌شود و در قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ نیز مورد تأکید قرار گرفته بیش از هر چیز توسط اجرای کامل معاهدات فعلی عدم اشاعه قابل تحقق است. کما این

1- Weapons of Mass Destruction.

که در تأمین این هدف، قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ نیز عمده‌ی تأکید خود را بر جهان‌شمولی این معاهدات، اجرای کامل این معاهدات توسط کشورهای عضو و همکاری با یکدیگر در اجرای این معاهدات برای منظور فوق تأکید نموده است. هیچ عبارتی در قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ کشورها را ترغیب به اقداماتی فراتر از اجرای تعهدات بین‌المللی تحت کنوانسیون‌های موجود نمی‌کند. در تصمیمات سازمان‌های ذی‌ربط، این معاهدات بین‌المللی نیز اجرای کامل مقررات این رژیم‌ها بهترین اقدام برای مبارزه با تروریسم تلقی شده است. قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ در بند ۶ اجرایی خود چنین می‌گوید: «تصمیم می‌گیرد که هیچ یک از تعهدات مندرج در این قطعنامه در تعارض با حقوق و تکالیف کشورهای عضو پیمان منع اشاعه‌ی سلاح‌های هسته‌ای، کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی و کنوانسیون سلاح‌های سمی و بیولوژیک یا در جهت تغییر آنها و یا تغییر دادن مسئولیت‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی یا سازمان منع سلاح‌های شیمیایی تغییر اجرا نخواهند شد». از این رو، می‌توان این گونه تفسیر از قطعنامه‌ی ۱۵۴۰ و قرار دادن آن به عنوان مبنای اقدامات موازی و خارج از معاهدات بین‌المللی را با حقوق بین‌المللی مغایر دانست». (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۲۳۲-۲۳۳)

ب) مواضع و دیدگاه‌های جمهوری اسلامی ایران درباره‌ی گروه استرالیا

جمهوری اسلامی ایران به عنوان مخالف سرسخت گروه استرالیا، «علاوه بر مقررات و تعهدات کنوانسیون (سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک)، بر مبنای اندیشه‌های دینی و ارزش‌های بنیادین خود را ملزم به تبعیت از مفاد (این) کنوانسیون می‌داند. (از این رو)، دولت جمهوری اسلامی ایران حق خروج از معاهده را با عنایت به هریک از مواد زیر برای خود محفوظ می‌داند: الف) نادیده گرفتن اصل رفتار مساوی با کلیدی دولت‌های عضو در اجرای تمامی مفاد این معاهده؛

ب) تحصیل محدودیت‌های مغایر تعهدات کنوانسیون.

(همچنین مجلس شورای اسلامی تصمیم گرفت):

الف) بر مبنای ماده‌ی ۱۱ معاهده، نظام‌های انحصاری و غیرشفاف که مانع تجارت آزاد بین‌المللی در مورد مواد و فناوری‌های شیمیایی برای اهداف صلح‌آمیز هستند باید ملغی

شوند، بر این اساس دولت جمهوری اسلامی ایران هرگونه نظام کنترل صادرات مواد شیمیایی را که در این کنوانسیون منظور نشده است رد می‌کند؛

ب) سازمان OPCW تنها مرجع بین‌المللی برای حکم دادن در مورد پایبندی دولت‌های عضو در مورد سلاح‌های شیمیایی است؛

ج) هم‌چنان که در دیباچه‌ی معاهده تصریح شده یکی از اهداف این معاهده، ترویج تجارت آزاد در زمینه‌ی همکاری بین‌المللی و تبادل اطلاعات علمی و فنی در حوزه‌ی فعالیت‌های شیمیایی برای اهداف غیرممنوعه از سوی معاهده به منظور ارتقای سطح توسعه‌ی اقتصادی و فناوری کشورهای عضو است. این هدف اساسی کنوانسیون باید توسط همه کشورهای عضو معاهده پذیرفته و رعایت شود. دولت جمهوری اسلامی ایران عدم رعایت این هدف را در کلام یا در عمل به عنوان یک نقض آشکار از مفاد معاهده تلقی می‌نماید». (سازمان منع سلاح‌های شیمیایی، ۱۳۸۶: ب و ث)

از دیدگاه حقوق‌دانان ایرانی «در پاسخ به این پرسش اصلی که (آیا) از نظر حقوق بین‌الملل ما می‌توانیم رژیم کنترل استرالیا را رژیمی مکمل کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی (و بیولوژیک) تلقی بکنیم یا خیر؟ وجود تعهداتی خارج از نظام چندجانبه مندرج در کنوانسیون، مسیرهایی متفاوت از تفاهم و توافق لازم برای اجرای یک نظام جهانی خلع سلاحی را ایجاد می‌کند و تأثیر این مسیرهای متفاوت بر برخی از مواد معاهده به‌ویژه حقوق دولت‌های در حال توسعه در دسترسی به بازارهای بین‌المللی و آخرین دستاوردهای علمی و فنی توسعه‌ی صنعتی غیرنظامی، سبب می‌شود که اساس این نظام خدشه‌دار شود و تمایل دولت‌های مذکور به حمایت از چنین نظامی، اگر صرفاً تعهدآور بوده و علیه حقوق آنها به‌کارگیری شود، را باعث خواهد شد. در نتیجه رژیم‌های کنترلی (استرالیا) از نظر حقوقی توجیه ناپذیرند» (دهقانپور، ۱۳۸۸: ۷). «از نظر ایران تجربه‌ی گذشته ثابت کرده است که اقدامات این رژیم‌ها در جلوگیری از عدم اشاعه شکست خورده است. برای موفقیت این نهادها بایستی آنها از مرحله‌ی تقابل با کشورهای غیرعضو بگذرند و وارد روابط همکاری با این کشورها شوند» (فرچوند، ۱۳۸۲: ۱۱۳).

آثار و پیامدهای فعالیت گروه استرالیا بر صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران

در این گفتار به کنکاش و واکاوی اثرات و پیامدهای عمده‌ی سلبی و ایجابی حاصل از فعالیت این گروه بر صنایع دفاعی ایران، پرداخته می‌شود.^۱

اثرات سلبی

«هدف عمومی آمریکا (و هم‌پیمانان آن به عنوان بانیان اصلی گروه استرالیا) از مقابله‌گرایی با جمهوری اسلامی ایران را می‌توان حداقل‌سازی قدرت ملی ایران از طریق کنش‌های مقابله‌گرایانه و تلافی‌جویانه دانست. شواهد نشان می‌دهد آمریکا (و هم‌پیمانان آن) برای محدودسازی قدرت ساختاری و استراتژیک ایران از ابزارها و الگوهای متفاوتی بهره گرفته است» (متقی، ۱۳۸۷: ۲۲۶). «فرایند اعمال قرنطینه تکنولوژیک علیه ایران (با ایجاد رژیم‌های کنترل صادرات از جمله گروه استرالیا)، گرچه یکی از ابعاد اجرایی سیاست «مهار دوجانبه» را در بر می‌گیرد، اما می‌توان ادعان کرد که از جایگاه محوری و تعیین‌کننده‌ای در استراتژی مزبور برخوردار است و مهم‌تر از آن، برخلاف این برداشت ظاهری که سیاست مزبور تنها به سوی تضعیف و تحلیل توانمندی اقتصادی این کشور نشانه‌گیری شده، آرمان اصلی رهبران آمریکا (و متحدان آن) اعمال ضرباتی تعیین‌کننده به بنیه‌ی استراتژیک جمهوری اسلامی ایران از طریق محروم ساختن این کشور از سطوح گوناگون فناوری دفاعی است» (متقی، ۱۳۷۲: ۳).

«با مطرح شدن اسلام و انقلاب در جهان و فروکش کردن شعله‌های جنگ سرد، جهان غرب همواره سعی داشته است در جهت نیل به منویات سیاسی و اقتصادی خود، کشور ما را در افکار عمومی جهان به عنوان دشمن و کشوری به دور از پای‌بندی به مقررات و حقوق بین‌الملل معرفی کند و تا کنون نیز تمام تلاش خود را به صورت آشکار و مستقیم و یا پنهان و غیر مستقیم در وارد کردن فشارهای سیاسی، اقتصادی و جلوگیری از پیشرفت‌های علمی، فنی کشور ما به کار برده است. نمونه‌ی سازمان‌یافته‌ی این‌گونه فعالیت‌ها، سازماندهی

۱- این مطالب حاصل جمع‌بندی مطالعات و تحقیقات نگارنده، بررسی‌های میدانی، مصاحبه با ده نفر از صاحب‌نظران و کارشناسان ارشد دفاعی و امنیتی صنایع دفاعی و دانشگاهی و اخذ نظرات آنها (که بنا به تقاضای آنان از ذکر اسامی آنها خودداری می‌شود) می‌باشد.

گروه‌های فشار و کنترل، نظیر گروه استرالیا و... است که در حال حاضر از آن طریق محدودیت‌هایی را در زمینه‌ی فروش دستگاه‌ها، تجهیزات و مواد مورد نیاز تحقیقات بیوتکنولوژی (و شیمیایی) به کشور ما اعمال کرده است. به این ترتیب تحریم‌های مختلف جهانی در زمینه‌ی همکاری‌های علمی روز به روز افزایش می‌یابد. (در این راستا آمریکا به عنوان بانی اصلی گروه استرالیا و با همکاری متحدان خود) به آنحنای مختلف درصدد تنگ‌تر کردن عرصه و افزایش محدودیت‌های انتقال فناوری و مواد مورد نیاز تحقیقات در کشورهای در حال توسعه برآمده است. در این میان (این گروه) به شدت سعی در جلوگیری از پیشرفت کاربردهای صلح‌جویانه‌ی بیوتکنولوژی در سایر کشورها (به‌خصوص صنایع دفاعی) دارد و با این دیدگاه همواره با شعار جلوگیری از توسعه‌ی تسلیحات بیولوژیکی، محدودیت‌ها را (به‌ویژه در حوزه‌ی توسعه‌ی صلح‌آمیز فناوری و پدافند در صنایع دفاعی) توسعه می‌دهند» (تولایی، ۱۳۷۷: ۱-۱۰).

از آنجا که، برخی از این کالاها برای دفاع در برابر سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک نظیر ساخت مواد، اقلام و تجهیزات پدافندی از جمله مواد و تجهیزات رفع آلودگی، لباس‌های محافظ، ماسک و داروهای ضد عوامل ش.م.ه، آشکارسازها، سیستم‌های اعلام خطر، تجهیزات درمانی، به کار می‌روند، آن چه مسلم است رویه‌ی اتخاذ شده توسط این گروه، باعث تضعیف و ایجاد محدودیت در تحقیق و توسعه‌ی پدافند شیمیایی و میکروبی در صنایع دفاعی و برنامه‌های ملی پدافندی دولت‌ها می‌شود. ایجاد محدودیت و مانع در این روند، باعث به خطر افتادن سلامت نیروها و شهروندان و افزایش صدمات و تلفات جانی آنها در هنگام به‌کارگیری و کاربرد سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک (مانند حملات تروریستی و درگیری‌های مسلحانه) می‌گردد.

محدودیت‌های اعمال شده از سوی این گروه و سایر رژیم‌های کنترل صادرات، باعث شده است که بسیاری از شرکت‌ها از تجارت با ایران منع یا منصرف شوند و ایران برای تأمین مواد، تجهیزات و فناوری‌های مورد نیاز به بازار سیاه و قاچاق روی آورده و با صرف هزینه‌هایی چندین برابر هزینه‌های واقعی این کالاها، آنها را تأمین کند. البته این روند، نگاهی خوش‌بینانه بوده و همیشه

بدین گونه و با سرانجام خوش و مد نظر ما نبوده است. در برخی از مواقع، و به صورت عمد و با سوء نیت، مواد، تجهیزات و فناوری‌های خارج از قرارداد (بی کیفیت، ناسالم و...) در ازای محصول واقعی آن تحویل می‌دهند. گاهی هم با اخذ کل مبلغ و با توجه به شناخت و درک نیاز و وضعیت فعلی جمهوری اسلامی ایران به تعهدات خود عمل ننموده و هیچ گونه محصولی را تحویل نمی‌دهند و گاهی هم کل محموله را توقیف و بلوکه می‌کنند.

سیر فعالیت این گروه و سایر رژیم‌های کنترل صادرات، باعث ایجاد محدودیت در روابط دفاعی ایران شده است. ایران بیشتر تعامل و روابط دفاعی خود را با چند کشور خاص مانند چین و روسیه برقرار می‌کند و طبق ملاحظات و انتظارات آنها با فهم و درک آنان از شرایط و تنگناهای در پیش روی ما، نسبت به انعقاد قراردادها با آنها اقدام می‌کند. اجرای این روند و کاهش و حتی سلب قدرت انتخاب در منابع تأمین کننده محصولات دفاعی، باعث تشدید وابستگی شده و توانایی پاسخگویی و عکس‌العمل‌ها در تنش‌ها و منازعات سیاسی و روابط بین‌المللی با آنان را از بین می‌برد و یا با کاهش مواجه می‌سازد.

علاوه بر موارد اشاره شده، از اهم پیامدهای سلبی حاصل از فعالیت گروه استرالیا و سایر رژیم‌های کنترلی بر صنایع دفاعی می‌توان به موارد زیر نیز اشاره کرد:

- ۱) تضعیف اقتدار ملی، کاهش قدرت و توانمندی‌های دفاعی کشور در دراز مدت؛
- ۲) کاهش، محدودیت و عقب‌ماندگی در توسعه‌ی صلح‌آمیز صنایع دفاعی و تجاری (مانند حوزه‌ی پدافند شیمیایی، بیولوژیک، هسته‌ای)؛
- ۳) افزایش هزینه‌های تهیه و تأمین اقلام، مواد، تجهیزات و فناوری دومانظوره مرتبط به حوزه‌ی پدافند شیمیایی، بیولوژیک، هسته‌ای؛
- ۴) ایجاد ممنوعیت، محدودیت و تأخیر شدید در دستیابی به اقلام، مواد، تجهیزات و فناوری دومانظوره مرتبط به حوزه‌ی پدافند شیمیایی، بیولوژیک، هسته‌ای؛
- ۵) افزایش قیمت محصولات تولیدی، افزایش هزینه‌ی توسعه‌ی صلح‌آمیز صنایع دفاعی و تجاری؛

- ۶) اتهام و پرونده‌سازی در سطح بین‌الملل و افزایش هزینه‌های دیپلماتیک (سیاسی، اقتصادی، نظامی) برای شفاف‌سازی و عادی‌سازی^۱؛
- ۷) استفاده ابزاری در کنترل و تغییر رفتار سیاسی دولت‌های هدف برابر مفاد قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد (تحریم‌های همه‌جانبه) مانند قطعنامه‌های ۱۶۹۶، ۱۷۴۷، ۱۷۳۷، ۱۵۴۰، ۱۹۲۹.

اثرات ایجابی

«با توجه به همبستگی ملی در دفاع از حق پیشرفت، می‌توان تحریم‌ها را به فرصتی برای اصلاح وضعیت اقتصادی کشور تبدیل کرد. پیشرفت‌های ایران در ساخت تسلیحات نظامی و دستیابی به فناوری‌های (نوین)، در اوج نیاز کشور در زمان جنگ کلید خورده و در اوج تحریم‌ها به نتیجه رسیده است» (غریب‌آبادی، ۱۳۸۴: ۷۲). «اکنون جمهوری اسلامی ایران با اتکا به فناوری نظامی داخلی به میزان قابل توجهی استقلال نسبی خود را در این زمینه (استقلال دفاعی) فراهم کرده و پشتوانه‌های لازم را برای پیشبرد سیاست تنش‌زدایی در سطح منطقه و نظام بین‌الملل، در اختیار مسئولین سیاست خارجی قرار داده است» (آرنت، ۱۳۷۹: ۸۳۰).

علی‌رغم سخت‌گیری‌ها و محدودیت‌های شدید، ایران توانسته است با ایجاد، تقویت و گسترش محیط‌های علمی، تحقیقاتی، آموزشی گام مهمی را در رفع احتیاجات خود بردارد. در این میان می‌توان به تعریف و راه‌اندازی رشته‌ها و مهارت‌های مورد نیاز صنایع دفاعی با به‌کارگیری از اساتید مجرب داخلی و خارجی، زمینه‌سازی برای تربیت نیروی انسانی متخصص و آموزش دیده، طراحی بومی محصولات دفاعی در قالب پروژه‌های تحقیقاتی و دانش بنیان دفاعی و تبادل دانش فنی در سطح داخل بین بخش‌های دفاعی، صنعتی و دانشگاهی، و یا کشورهای مد نظر، اشاره کرد. قابلیت‌های مهندسی معکوس و نوآوری‌های فنی و مهندسی انجام شده در صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران که حاصل تلاش‌های خبرگان و نخبگان دفاعی ناشی از این محدودیت‌ها

۱- «کسب سلاح (و اقلام، مواد، تجهیزات و فناوری دامن‌نظره مرتبط به NBC) توسط کشورهای جهان سوم (هدف) به دستاویزی برای تبلیغات و جوسازی (عملیات روانی) بین‌المللی علیه آن تبدیل می‌شود و گاه هزینه‌های سیاسی این جوسازی‌های بین‌المللی آن به قدری است که عملاً فواید آن، به زیر سؤال می‌رود». م.ک: (حسینی، ۱۳۷۶: ۱۴).

می‌باشد، به ما این امکان را داده است تا با عزم و اراده‌ی ملی و با استفاده از فضای ایجاد شده ناشی از تحریم‌های موجود، به بلوغ خودباوری و خوداتکایی رسیده و امکان بهینه کردن اقلام، تجهیزات، تسلیحات و... موجود و دستیابی به برخی از فناوری‌های مورد نیاز را داده است. تعقیب اهداف بلند مدت برای رسیدن به «خوداتکایی» و رهایی از وابستگی در بسیاری از حوزه‌های دومانظوره مانند هوافضا، الکترونیک، مخابرات، و... به دستاوردهای مهم و چشمگیری دست پیدا کنیم. البته آن چه در این میان باید مد نظر قرار گیرد، توازن و تعادل در ایجاد برنامه در حوزه‌های مختلف، به عنوان یک اصل باید مورد توجه باشد تا از عقب‌افتادگی در سایر حوزه‌ها جلوگیری شود.

با توجه به اعمال محدودیت‌ها از سوی گروه استرالیا (و سایر رژیم‌های کنترل صادرات)، صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران نیز مانند سایر «صنایع دفاعی در کشورهای صنعتی و همچنین در حال رشد (توسعه)، از اهمیت خاصی برخوردار است. بنابراین، ملاحظه می‌شود که این صنعت از منابع و امکانات حائز اهمیتی استفاده می‌کند و تولیدات آن نیز در اقتصاد ملی شایان توجه است. گرچه اهمیت این صنعت در کشورهای پیشرفته و در حال رشد متفاوت است، اما با این حال می‌توان آن را از دید اقتصاد ملی به دلایل زیر حائز اهمیت دانست: کاهش وابستگی، ایجاد امنیت عرضه (خودکفایی) به‌ویژه در زمان‌های بحرانی، ایجاد اشتغال و درآمد، و بالا بردن سطح فناوری اشاره کرد» (نظری و همکاران، ۱۳۷۹: ۱۴۷-۱۵۰). صنایع دفاعی ما امروز، مانند سایر صنایع دفاعی جهان، با رویکردی دومانظوره در حال فعالیت می‌باشند و در زمان صلح با انجام فعالیت‌های غیر نظامی، به توسعه و شکوفایی اقتصادی کشور کمک می‌کنند و با درآمدزایی از این ناحیه، در حوزه‌ی تحقیقات و توسعه‌ی صلح‌آمیز صنایع دفاعی سرمایه‌گذاری نموده و سبب پیشرفت و اعتلای آن می‌شوند.

عملکرد این رژیم‌ها، باعث ایجاد «خود شکوفایی»، «خود باوری»، «خود اتکایی» و «خود کفایی» در تمام یا برخی از زمینه‌ها، تأمین «استقلال»، «امنیت ملی» و «قدرت بازدارندگی»، «خارج شدن از سلطه و وابستگی»، «بومی‌سازی»، «پیشرفت و جهش در نهضت نرم‌افزاری در صنایع دفاعی و تجاری» (به عنوان نمونه رشد ۱۱ برابری در تولید

علم، دانش، فناوری در جهان در سال گذشته شمس) و... می‌شوند که از پیامدهای مثبت رفتار این رژیم‌ها بر آن محسوب می‌گردد و نشان‌دهنده‌ی ظرفیت‌های موجود در صنایع دفاعی می‌باشد که در نتیجه موجب تولید قطعات یا محصولات مشابه اقلام تحریمی، بهبود فرایندهای تولید، تربیت نخبگان دفاعی، تولید و توسعه‌ی فناورانه و دانش دفاعی و کاهش اثر محدودیت‌ها و تحریم‌های اقتصادی چند جانبه و همه‌جانبه و تشکیک در برآورده شدن خواسته‌های تحریم‌کنندگان شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

«گروه استرالیا متشکل از تعدادی از کشورهای صنعتی جهت محدودسازی و ممنوع‌سازی صادرات مواد، تجهیزات و فناوری در زمینه‌ی علم شیمی، بیولوژی و فیزیک به بهانه‌ی عدم اشاعه‌ی سلاح‌های کشتار جمعی است. تصمیمات آنها همه ساله به صورت تحریم‌هایی علیه برخی از کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران اعمال می‌گردد». (میرزایی، ۱۳۸۲: ۴) این گروه و سایر رژیم‌های چندجانبه‌ی کنترل صادرات دارای ماهیتی سیاسی، غیررسمی با مبنای غیرمعاهده‌ای، نامشروع، دواطلبانه، بسته، غیرشفاف، غیرجهان‌شمول و تبعیض‌آمیز هستند که از سوی کشورهای شمال برای محدودیت و تضعیف توسعه‌ی مقاصد صلح‌آمیز در بخش‌های تجاری و دفاعی، عقب‌ماندگی فناورانه و تضعیف توان و اقتدار ملی کشورهای هدف، تأسیس شده‌اند. گروه استرالیا با طراحی و به روز کردن فهرست‌های کنترلی مواد شیمیایی و بیولوژیک، تجهیزات و فناوری دو منظوره مرتبط با آن، به اعمال کنترل‌های صادراتی مطابق با سیاست‌ها و اهداف طرح‌ریزی شده‌ی خود از جمله حفظ حاکمیت خود بر بازار انحصاری تجارت بین‌المللی این کالاها و جلوگیری از ورود دیگران به آن پرداخته و به زعم خود، هر روز با تشدید این روند، مانع پیشرفت و توسعه‌ی کشورهای مد نظر خود می‌شوند. این روند با توجه به آثار سلبی حاصل از فعالیت گروه استرالیا، به بخش دفاعی، لطمه و صدمه وارد کرده و مانع بزرگی بر سر راه کشورهای هدف در جهت

استفاده صلح‌آمیز این کالاها و توسعه‌ی اقتصادی و فناوری صلح‌آمیز کشورها ایجاد کرده‌اند. فعالیت‌های این گروه نه تنها، افزایش هزینه‌های فراوان برای کشورهای در معرض آن با اتهام تلاش برای دستیابی به سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی را به همراه داشته، بلکه روح همکاری، کمک و مشارکت در «تسهیل توسعه‌ی صلح‌آمیز اقتصادی و فناوری دو منظوره» را نیز به چالش کشیده است.

آنچه مسلم است، فعالیت گروه استرالیا و سایر رژیم‌های کنترل صادرات در منطق سیاست قدرت بسیار مورد توجه صاحبان فناوری و کشورهای شمال بوده و محدودیت‌های اعمالی از سوی آنان بر کشورهای هدف (مانند جمهوری اسلامی ایران)، رویکردی ابزاری و سیاسی داشته و در راستای امنیت و منافع ملی آن توجیه می‌شود و متناسب با رفتارهای سیاسی کشورهای هدف در دوره‌های مختلف، متفاوت بوده و دارای نوسان می‌باشد.

بنابراین، آنچه که از سوی گروه استرالیا به عنوان رویکردی تحت عنوان «ایجاد مانع در برابر تکثیر» اعلام شده، با ادعای آنان نیز مبنی بر «پشتیبانی از معاهدات سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک به عنوان ابزاری در جهت مقابله با تهدیدات ناشی از سوی سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیکی»، تعارض و منافات داشته؛ و همچنین در تقابل، مخالف و نقض صریح معاهدات بالا به خصوص ماده‌ی ۱، بندهای ۱ و ۱۱ از ماده‌ی ۶، بندهای ۲ و ۳ از ماده‌ی ۱۰ و ماده‌ی ۱۱ معاهدات سلاح‌های شیمیایی و مواد ۱ و ۱۰ معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیکی و مواد ۲۶، ۳۱، ۴۱ کنوانسیون ۱۹۶۹ حقوق معاهدات وین است.

اگر اجرای تعهدات کنترل صادراتی مطابق الزامات کنوانسیون‌های بین‌المللی و در چارچوب آن قرار گرفته و در راستای اصول، اهداف و مفاد معاهدات منع سلاح‌های کشتار جمعی (مانند CWC و BWC)، و در پرتو موازین و حقوق بین‌الملل همگام شده و حرکت نمایند و شکل‌گیری آنها در این راستا باشد، معاهدات بین‌المللی نه تنها نظام‌های کنترل صادرات را نفی نمی‌کنند، بلکه باعث تقویت و اثرگذاری آن نیز می‌شوند. توازن بین ستون‌های کنوانسیون‌ها (خلع سلاح، عدم اشاعه، استفاده صلح‌آمیز) نباید از بین برود. رژیم‌های کنترل

صادرات، توازن و موازنه را در این معاهدات برهم زده و این تعادل به نفع عدم اشاعه ایجاد شده و عدم اشاعه را در مقابل استفاده‌ی صلح‌آمیز قرار داده‌اند.

با توجه به مراتب اشاره شده با وجود هم‌هی محدودیت‌ها، تبعات و اثرات سلبی حاصل از فعالیت گروه استرالیا بر جمهوری اسلامی ایران، کشورمان بر صنایع دفاعی داخلی استوار بوده و این اطمینان را به وجود آورده که هم‌چنان بتواند با الهام از آموزه‌های دینی و با عزم و اراده‌ی ملی کالاهای دفاعی مورد نیاز برای تأمین استقلال، امنیت و بازدارندگی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را فراهم کند. بدون شک پیشرفت و توسعه‌ی فنی، اقتصادی و فناورانه و عزت علمی که در راستای استقلال و اقتدار ملی است، هزینه‌های زیادی را در بر خواهد داشت. کشورهای جنوب نیز از این اصل مستثنی نخواهند بود. اگر امروز، کشورهای جنوب از جمله جمهوری اسلامی ایران، بر اساس باج‌خواهی شمال از حق مسلم خود که بر آمده از نص صریح معاهدات بین‌المللی است، دست بردارند و کوتاه آیند، فردا باید در برابر زیاده‌طلبی‌های آنها از دیگر حقوق مسلم خود نیز صرف‌نظر نمایند. در منطق کشورهای زورگو و سلطه‌گر شمال، حق جنوبی‌ها وابستگی به آنها است و آنها در نهایت به چیزی کم‌تر از این قانع نخواهند شد. بدون شک هدف نهایی آنها، این است که کشورهای در حال توسعه، به‌ویژه کشور عزیزمان، ایران، همواره در ردیف کشورهای عقب‌مانده و نیازمند قراردادشده و همیشه زیر سلطه و استثمار آنها باقی بماند. «بهر تقدیر در تحلیل نهایی موفقیت (تحدیدات تبعیض‌آمیز وضع شده از سوی گروه استرالیا) و تحریم از جهت رسیدن به اهداف سیاسی آن مانند تجربه‌های گذشته زیر سؤال جدی است و گمان نمی‌رود تأمین‌کننده‌ی خواسته‌های تحمیل‌کنندگان تحریم باشد» (عادل‌ی، ۱۳۸۸).

در این خصوص باید جمهوری اسلامی ایران با بررسی چالش‌ها و محدودیت‌های حقوقی-سیاسی - فنی، با یک آینده‌پژوهی مستمر در فضای دفاعی و بین‌المللی، سیاست دفاعی خود را با توجه به درک صحیح و عمیق این محیط در راستای ارتقای توان و قدرت بازدارندگی دفاعی خود اتخاذ نماید. بنابراین، در این راستا، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- ۱) تفکیک و تعیین اقلام، تجهیزات و فناوری‌های صلح‌آمیز دوماظوره و حساس مندرج در فهرست‌های کنترلی و تحریمی و به حداقل رساندن خطر در تأمین زنجیره‌ی آنها.
- ۲) شناسایی و استفاده از منابع و ظرفیت‌های داخلی (دولتی و خصوصی) و ایجاد شبکه‌ی امن برای تأمین مواد، تجهیزات و فناوری‌های صلح‌آمیز دوماظوره و حساس تحت کنترل.
- ۳) شناسایی، حمایت و استفاده از ظرفیت، توانایی و قابلیت‌های بخش خصوصی و دولتی، دانشگاه‌های صنعتی، شبکه‌ی نخبگان، دانشمندان، فارغ‌التحصیلان ممتاز دانشگاهی و صاحبان ایده و طرح‌های نوآورانه داخل و خارج کشور در راستای فعالیت‌های دوماظوره صلح‌آمیز با هدف تقویت و تسهیل سیاست «شبکه‌سازی»^۱ با خلق ایده‌ها، فناوری و... با ارائه‌ی حمایت‌های حقوقی از ابتکارات و اختراعات، مشوق‌ها، امتیازات، خدمات و تسهیلات متناسب، اثرساز و خردسندساز، صورت پذیرد.
- ۴) اهمیت دادن، حمایت و سرمایه‌گذاری در موضوع تولید علم (تحقیق، پژوهش و نوآوری و...)، مراکز علمی و پژوهشی و کانون‌های تفکر و آینده‌پژوهی علوم و فناوری‌های دفاعی در داخل و بیرون نیروهای مسلح و حمایت از آنها.
- ۵) جمهوری اسلامی ایران با دیپلماسی فعال، اقدامات لازم را برای ایجاد سازمان منع تسلیحات بیولوژیک و توکسین (OPBW)^۲ به عنوان سازمان مسئول اجرا و نظارت بر معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک، در راستای تقویت معاهده‌ی سلاح‌های بیولوژیک و رژیم بازرسی و راستی‌آزمایی آن انجام دهد.

۱- «در این راستا شبکه سازی توانایی‌هایی موجود در داخل و خارج بخش دفاع باید به عنوان یک پیشران اصلی به رسمیت شناخته شده و گام‌های استواری به منظور تحقق آن برداشته شود. «نظام دستیابی به سامانه دفاعی» مجموعه منظم و یکپارچه‌ای از نهادها، فرایندها، قوانین، رویه‌ها و بازیگران است که با محوریت نهاد «مدیریت دستیابی» به نمایندگی از کارفرما (ستاد کل نیروهای مسلح و ستاد وزارت دفاع) در راستای استراتژی امنیت ملی و پشتیبانی از نیروهای مسلح، سرمایه‌گذاری درون بخش دفاع و سرمایه‌گذاری‌های ملی را برای محقق شدن فناوری، برنامه‌ها و محصولات دفاعی مدیریت می‌کند. شاه کلید خلق شایستگی دفاعی در موج چهارم صنایع دفاعی ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته، آگاه، متعهد و قابل اتکا در بخش غیر دفاعی است.» م.ک. (فرتوک زاده و وزیری، ۱۳۸۷: ۴-۵)

2- Organization for the Prohibition of Bacteriological(Biological) & the Toxin Weapons.

- ۶) «با الهام از کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی بهتر است موارد ضعف وقوت موانع یا تسهیلات این پروتکل (بیولوژیک) به صورت دقیق شناسایی شود و در تدوین پروتکل بیولوژیک، تأمین هر چه بیشتر منافع بر حق کشورهای در حال توسعه، مورد لحاظ قرار گیرد» (تولایی، ۱۳۷۷: ۱۲).
- ۷) جمهوری اسلامی ایران همانند گذشته با پیش‌گامی و تلاش خود، باید موضوع همکاری‌های تبعیض‌آمیز بین‌المللی و جلوگیری از توسعه‌ی فنی و اقتصادی توسط گروه استرالیا را با هماهنگی کشورهای همسو (مانند عدم تعهد)، در کنفرانس‌های بازنگری معاهدات شیمیایی و بیولوژیکی مطرح و برجسته نماید تا زمینه‌های اجرای عادلانه مواد اشاره شده فراهم گردد.
- ۸) با توجه به نوع ارقام، تجهیزات و فناوری‌های صلح‌آمیز دو منظوره درج شده در فهرست‌های شش‌گانه‌ی کنترلی گروه استرالیا (و مشخص شده از سوی سایر رژیم‌های کنترل صادراتی) با یک دیپلماسی فعال و با تعامل سازنده و اثرگذار، در قالب روابط دوجانبه و چندجانبه با کشورهای در حال توسعه صنعتی و کمتر وابسته و متناسب با میزان توانمندی آنها، که توانایی تهیه و تأمین (تولید، خرید، انتقال) آنها را دارند، در جهت مقابله و رفع محدودیت‌های اعمالی گروه استرالیا اقدام شود.
- ۹) با توجه به پیش‌گامی، سابقه، تجربه، اهتمام و تأکیدهای هیأت‌های شرکت‌کننده اعزامی از وزارت‌خانه‌های امور خارجه و دفاع جمهوری اسلامی ایران در مذاکرات تهیه و بازنگری کنوانسیون‌های سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک در خصوص ضرورت «تدوین مقررات بین‌المللی کنترل نقل و انتقال مواد، تجهیزات و فناوری حساس و دو منظوره» در این حوزه‌ها، لازم است از طریق دیپلماسی نوین در مذاکرات بین‌المللی، این موضوع به صورت مجدد و از طریق اخذ حمایت

کشورهای همسو، «گروه عدم تعهد» و «سازمان کنفرانس اسلامی»^۱ از مجاری بین‌المللی ذی‌ربط، پیگیری و در دستور کار قرار گیرد.

۱- از مجموعه حاصل تلاش‌های دیپلماتیک شکل‌گرفته توسط مجاری بین‌المللی مانند جنبش عدم تعهد (NAM) یا سازمان کنفرانس اسلامی که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌های نهفته در آنها و نفوذ و ارتباط قوی و مستحکم با اعضای آن، به عنوان ابزار و پشتوانه‌ای، در راستای پیشبرد اهداف و سیاست‌های بین‌المللی مد نظر خود، از آنها بهره‌برداری نماید، می‌توان به عنوان نمونه به تصویب «کنوانسیون مبارزه با تروریسم» در سال ۱۹۹۹، که توسط سازمان کنفرانس اسلامی و به عنوان راهبرد این سازمان در پرتو کنوانسیون ۱۹۹۹، اشاره کرد. «سازمان کنفرانس اسلامی به عنوان سازمانی مشتکل و تبلور جهان اسلام در مدیریت امور منطقه‌ای و جهانی، در انتهای دهه‌ی ۹۰ نسبت به وضعیت تروریسم به مثابه تهدیدی ذاتی علیه صلح جهانی و همچنین دستاویزی برای گسترش اقدامات یک‌سویه برخی کشورها و تشدید وخامت اوضاع جهان موضع‌گیری نمود و مراتب مواضع و تدابیر این کشورها در قبال تروریسم بین‌المللی در قالب یک کنوانسیون جمع‌بندی و به تصویب رسید. یکی از موضوعات مطروحه در این کنوانسیون (ماده‌ی ۳) ایجاد و تقویت سیستم‌های کنترل صادراتی (در قالبی قانونمند بین متعاهدین) می‌باشند. (البته دامنه‌ی نقل و انتقال تسلیحات (در این ماده) روشن نشده و باید تنها مبادلات گروه‌های غیردولتی (به منظور جلوگیری از دستیابی آنها) مورد تأیید قرار می‌گرفت». م.ک: (کلخدایی و ساعد، ۱۳۹۰: ۲۸۰-۲۸۱)

منابع

فارسی

- ۱- ساعد، نادر، (۱۳۸۴)، «حقوق بین‌الملل و نظام عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای»، نشر شهر دانش، چاپ اول.
- ۲- ساعد، نادر، (۱۳۸۹)، «حقوق خلع سلاح و حاکمیت دولت‌ها»، تهران، نشر خرسندی، چاپ دوم.
- ۳- ساعد، نادر، (۱۳۸۹)، «محتشای معاهدات بین‌المللی خلع سلاح و کنترل تسلیحات»، اداره کل مطالعات راهبردی معاونت امور بین‌الملل، ارتباطات و مطالعات دفاعی وزارت دفاع، چاپ اول.
- ۴- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، (۱۳۸۵)، «حقوق معاهدات بین‌المللی»، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ سوم.
- ۵- ظریف، محمد جواد و سجادی‌پور، سید محمد کاظم، (۱۳۸۷)، «دیپلماسی چندجانبه - نظریه و عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی»، تهران، نشر وزارت امور خارجه، چاپ اول.
- ۶- مهدی نژاد نوری، محمد و همکاران، (۱۳۸۷)، «طراحی الگوی تدوین راهبرد فناوری دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر، چاپ اول.
- ۷- میرزایی، سید احمد، «دیپلماسی کنترل تسلیحات بیولوژیکی (به انضمام ترجمه کنوانسیون بیولوژیک، پروتکل‌ها و ضمیمه مربوطه)»، در حال چاپ.
- ۸- نظری، محمود و همکاران، (۱۳۷۹) «اقتصاد صنایع دفاعی»، تهران، دانشگاه امام حسین^(ع)، پژوهشکده علوم دفاعی، چاپ اول.
- ۹- ابراهیم شاکر، محمد، (۱۳۸۸)، «رژیم عدم گسترش هسته‌ای، مبادی و تحولات»، ترجمه: علیرضا ابراهیم گل، مهدی حاتمی، تهران، نشر خرسندی، چاپ اول، زمستان.
- ۱۰- آرنه، اریک، (۱۳۷۹)، «ظرفیت نظامی و خطر بروز جنگ»، ترجمه: سید شمس‌الدین میر ابوطالبی، محمد خوشقدم و پرویز قاسمی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندی و ستاد، دوره عالی جنگ، چاپ اول.
- ۱۱- سازمان ملل متحد، (۱۳۸۴)، «منشور ملل متحد و اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری»، نشر مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران، چاپ چهارم.

- ۱۲- سازمان منع سلاح‌های شیمیایی (۱۳۸۶)، «بررسی کنوانسیون منع توسعه، تولید، ذخیره و به کارگیری سلاح‌های شیمیایی و انهدام آنها (CWC)»، ترجمه: سید احمد میرزایی، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر، چاپ دوم.
- ۱۳- فالکنر، ریچارد و همکاران، (۱۳۸۱)، «پاشنه‌ی آشیل آمریکا»، ترجمه: احمد علیخانی، تهران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشکده فرماندهی و ستاد، دوره عالی جنگ.
- ۱۴- پوراسد، علی و بوستانی، مهدی، (۱۳۸۹)، «نظام راستی‌آزمایی در کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی و نقش آن در خلع سلاح شیمیایی»، در مجموعه مقالات همایش ملی چشم‌انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات، تهران، دانشگاه صنعتی مالک اشتر و دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول.
- ۱۵- تولایی، محمود، (۱۳۷۷)، «مروری بر روند کنوانسیون منع توسعه، تولید و ذخیره سلاح‌های بیولوژیک و بایدها و نبایدهای بیوتکنولوژی»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۲۵، زمستان.
- ۱۶- حسینی، حسین، (۱۳۷۶)، «مسائل اساسی سیاست تکنولوژی دفاعی در جهان سوم»، مجله سیاست دفاعی، سال ششم، شماره ۲۱-۲۰، پائیز و زمستان.
- ۱۷- سیف، سمیرا، (۱۳۸۶)، «کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیک، فقدان سیستم راستی‌آزمایی»، پژوهشنامه خلع سلاح، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، گروه پژوهشی مطالعات بین‌المللی، شماره اول، بهار.
- ۱۸- عسگرخانی، ابومحمد، (۱۳۷۷)، «آمریکا و استراتژی تحریم تکنولوژیکی ایران»، مجله سیاست دفاعی، سال هفتم، شماره ۲۵.
- ۱۹- غریب آبادی، کاظم، (۱۳۸۴)، «تحریم‌ها، ابزار ناکارآمد علیه جمهوری اسلامی ایران» ماهنامه دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، سال نوزدهم، شماره ۱۹۹.
- ۲۰- فرتوک زاده، حمیدرضا و وزیر، جواد، (۱۳۸۷)، «نظام دستیابی به سامانه‌های دفاعی؛ الگوی نوآوری و شکوفایی در بازآفرینی زنجیره ارزش ساز صنایع دفاعی»، فصلنامه بهبود، حوزه تعالی صنعتی موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، شماره هشتم، بهار.
- ۲۱- کاردوست، مهدی، (۱۳۸۲)، «آیا سازمان ملل به سرنوشت جامعه ملل دچار می‌شود؟»، ماهنامه دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، سال هفتم، شماره ۱۷۳.
- ۲۲- کدخدایی، عباسعلی و ساعد، نادر، (۱۳۹۰)، «مقابله با تروریسم و راهبرد سازمان کشورهای اسلامی در پرتو کنوانسیون ۱۹۹۹»، در کتاب تروریسم و مقابله با آن، به اهتمام عباسعلی کدخدایی و نادر ساعد، تهران، مجمع جهانی صلح اسلامی، چاپ اول.
- ۲۳- کیوان حسینی، سید اصغر، (۱۳۷۳)، «رژیم‌های بین‌المللی کنترل صادرات تکنولوژی»، مجله سیاست دفاعی، سال دوم، شماره ۲، بهار.
- ۲۴- متقی، ابراهیم، (۱۳۸۷)، «بررسی الگوی و فرایند تقابل‌گرایی آمریکا علیه ایران در سال ۲۰۰۸-۱۹۷۹»، پژوهش، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، شماره ۴۷، تابستان.
- ۲۵- متقی، ابراهیم، (۱۳۷۲)، «محدودیت‌های آمریکا در روند دستیابی ایران به تکنولوژی پیشرفته»، مجله سیاست دفاعی، شماره ۳ و ۴ سال اول، تابستان و پائیز.
- ۲۶- میرزایی، سید احمد، (۱۳۸۲)، «NPT و پروتکل الحاقی را بشناسیم»، نشریه یاس نو.

- ۲۷- یادگارف، محمود، (۱۳۷۷)، «*نظام‌های بازرسی سلاح‌های کشتار جمعی*»، مجله سیاست دفاعی، سال هفتم، شماره ۲۵.
- ۲۸- دهقانپور، غلامحسین، (۱۳۸۷-۸۸)، «*رژیم‌های چندجانبه کنترل صادرات و امنیت ملی کشورهای درحال توسعه (تأملی بر وضعیت ایران)*»، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- ۲۹- ساعد، نادر، (۱۳۸۸)، «*پروژه تحقیقاتی شناخت و ارزیابی محدودیت‌های نظام بین‌المللی ناظر بر کاربردهای چند منظوره فناوری‌های مرتبط با سلاح‌های نوین*»، دفتر مطالعات و امور دفاعی - اداره کل مطالعات راهبردی ودجا.
- ۳۰- فرجوند، هادی، (۱۳۸۲)، «*اثرات جنگ سرد بر رژیم‌های بین‌المللی خلع سلاح کشتار جمعی و پیامدهای آن برای امنیت ملی ایران*»، رساله دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه امام صادق^(ع).
- ۳۱- دهقان پور، غلامحسین، (۱۳۸۸)، سخنرانی با عنوان: «*کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی و چالش‌های ناشی از گروه استرالیا*» در اولین همایش ملی چشم انداز خلع سلاح و کنترل تسلیحات، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۲۹ مهرماه.
- ۳۲- دیده گاه، محمد حسین، (۱۳۸۸)، «*تحریم و مشروعیت حقوقی*»، سایت الکترونیکی پگاه حوزه، (www.pegahhowzeh.com)، شماره ۲۶۱، شهریور (۸۹/۱۲/۱۴).
- ۳۳- عادل، سید محمد، (۱۳۸۸)، «*تحریم اقتصادی چیست؟ چرا؟ چگونه؟*»، سایت الکترونیکی تبیان، (www.tebyan.net)، (۸۹/۰۹/۱۰).

انگلیسی

- 34- G. Manley, "*Ron, Verification under the Chemical Weapons Convention, in: Terrorism and weapons of mass destruction Responding to the challenge*", Ian Bellany, LONDON AND NEW YORK, RoutledgeTaylor & Francis Group, 2007.
- 35- J. Mathews, Robert, in, "*THE DEVELOPMENT OF THE AUSTRALIA GROUP EXPORT CONTROL LISTS OF BIOLOGICAL PATHOGENS, TOXINS AND DUAL-USE EQUIPMENT*", (Australian Defence Science and Technology Organisation), THE CBW CONVENTIONS BULLETIN News, Background and Comment on Chemical and Biological Weapons Issues, ISSUE NO. 66 DECEMBER 2004, Quarterly Journal of the Harvard Sussex Program on CBW Armament and Arms Limitation, [http:// www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/documents/Pages%20from%20CBWCB66.pdf](http://www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/documents/Pages%20from%20CBWCB66.pdf).
- 36- <http://www.cistec.or.jp/english/export/ECSJ-Feb07.pdf>. (۹۰/۱/۲۰) .
- 37- <http://www.australiagroup.net>. (۸۹/۱۱/۰۷)
- 38- Arms Control Association, "*The Australia Group at a Glance, Press Contacts: Daryl Kimball*", Executive Director, November 2007, [http:// www.armscontrol.org/factsheets/australiagroup](http://www.armscontrol.org/factsheets/australiagroup). (۸۹/۰۹/۱۵)
- 39- www.sipri.org. files, Stockholm International Peace Research Institute.(SIPRI) (۸۹/۱۰/۱۷)

- 40- http://www.vertic.org/pages/home_page/programmes/national-implementation-measures-nim/chemical-weapons-and-materials/export-control.php , "**European Union export controls on dual-use goods , Annex to the Chemical Weapons Convention on Scheduled Chemicals , Australia Group**". (۸۹/۱۱/۱۵)
- 41- <http://www.defence.gov.au/strategy/deco/regimes.htm>. (۸۹/۱۱/۲۵)
- 42- <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs>. (۹۰/۰۱/۲۰) li Aus
- 43- <http://cns.miis.edu/inventory/organizations.htm>(۸۹/۰۹/۱۵)
- 44- http://exportcontrol.org/library/conferences/2516/03_Australia_Group--ROTH.pdf. (۹۰/۱/۲۰)
- 45- http://archives.sipri.org/contents/expcon/ag_dec93.html(۸۹/۰۹/۱۵)
- 46-Tracking Iran's Mass Destruction Weapon Capabilities, "CONTROL LIST OF DUAL-USE CHEMICAL MANUFACTURING FACILITIES AND EQUIPMENT AND RELATED TECHNOLOGY", THE AUSTRALIA GROUP, December 2002, <http://www.iranwatch.org>. (۸۹/۱۱/۲۷)